№ 45 ՇԱԲԱԹ ԱՊՐԻԼԻ 19 1897 ՇԱԲԱԹ ԱՊՐԻԼԻ 19 № 45

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ». կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է

„ՄՇԱԿ“

(25-րդ տարի)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ՆԵՐԿԱՅ 1897 ԹՈՒԱԿԱՆԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարեկան գինը՝ 10 րուբլի, կէս տարվանը՝ 6 րուբլի

Հասցէն. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction «MSCHAK»

Կիրակի, ապրիլի 20-ին, հանգուցեալ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՄՈՒԹԱՖԵԱՆԻ

մահվան քառասնօրեակին, Քամոյեան ս. Գէորգ եկեղեցում, պատարագից յետոյ, կը կատարվի հոգեհանգիստ: Պատարագը կը սկսվի առաւօտեան 10 ժամին, իսկ հոգեհանգիստը 11 ժամին: 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կը միջամտեն արդեօք. Հայերը Աւգանիստանում. Ռուսաց մամուլի կարծիքը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրէցօր. Մեր պատասխանը. Մատենագրութիւն. Հայոց Թատրօն. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պատերազմի դաշտից. Եօմէն եպիսկոպոսի բողոքը. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Քիօսի կոտորածը.

ԿԸ ՄԻՋԱՄՏԵ՞Ն ԱՐԴԵՕՔ

—

Կը միջամտե՞ն արդեօք եւրոպական մեծ պետութիւնները յոյն-թիւրքական պատերազմին, թէ ոչ,—ահա մի հարց, որով սաստիկ զբաղված է եւրոպական մամուլը և հասարակաց կարծիքը: Ընդհանուր կարծիք է, որ պետութիւնները թոյլ չեն տայ ոչ Յունաստանին, ոչ էլ Թիւրքիային օգուտ քաղել այն պատերազմից, որ նրանք սկսել են հակառակ եւրոպական կօնցէրտի կամքի: Հետևաբար, պատերազմական գործողութիւնները վերջանալուց յետոյ, եւրոպական կաբինէտները պէտք է աշխատեն վերահաստատել statu quo ante bellum,—իրերի վիճակը պատերազմից առաջ:

Մի քանի լրագիրներ արծարծում են այն միտքը, որ պետութիւնները հէնց այժմ պէտք է միջամտեն: Այդ առիթով Ֆրանսիայի մինիստրական օրգան „Temps“ լրագիրը հետևեալն է ասում. „Բացի այն, որ պէտք է արգելել պատերազմը սկսողին յաղթութեան պտուղները վայելելը, կայ և միջազգային իրաւունքի և քաղաքակրթութեան մի սկզբունք, որի համաձայն Թիւրքիային, նոյն իսկ եթէ նա գործել է ինքնապաշտպանութեան նպատակով, պէտք է արգելվի նորից ենթարկել կիսալուսնի լուծին քրիստոնեայ և ազատ երկրի որ և է մի կտորը: Ուրեմն, ինչ որ էլ պատահի, թիւրքերը չը պէտք է ստանայ իր գրաւած երկրի և ոչ մի թիզը: Վերջապէս, արդեօք չէ՞ հասել վճռական միջամտութեան րոպէն: Պայթեց վառօդը, թնդացին թնդանօթները, թափվեց արիւնը: Թող այդ մրրկի մէջ թնդայ քաղաքակիրթ աշխարհի հրամայողական ձայնը, և յանուն խղճմտանքի և մարդկութեան նուիրական շահերի պահանջէ, որ կռուող կողմերը վայր դնեն իրանց զէնքերը“:

Տարակոյս չը կայ, որ եթէ յաղթութիւնը Թիւրքիային մնայ և եւրոպական պետութիւնները չը միջամտեն և չը ոչնչացնեն նրա յաղթութեան պտուղները, դուցէ այլ ևս դժուար լինի զսպել խրոխտացած սուլթան Աբդուլ-Համիդի եռանդը...

ՀԱՅԵՐԸ ԱՒԳԱՆԻՍՏԱՆՈՒՄ

—

Ինչպէս յայտնի է մեր ընթերցողներին, անցեալ տարի Աւգանիստանի էմիր Աբդուրահման խանը հրաւիրեց հայերին բնակութիւն հաստատել Աւգանիստանում, խոստանալով գաղթականներին նիւթական օգնութիւն և զանազան արտօնութիւններ տալ: Մօտ 10 ընտանիք, ընդունելով այդ հրաւէրը, գնացին Աւգանիստան և այնտեղ բնակութիւն հաստատեցին: Այժմ, ինչպէս հաղորդում են Պետերբուրգի լրագիրները, էմիրը յանկարծ բորբոքվել է կրօնական եռանդով և նրա հայասիրական զգացումները զգալի կերպով փոխվել են: Նա եկել է այն եզրակացութեան, որ Թիւրքիայի այժմեան ծանր վիճակի միակ պատճառը հայերն են և իբրև ուղղափառ մուսուլման, չէ կամենում այլ ևս տեսնել հայերին իր պետութեան մէջ: Նա յայտնել է հայերին՝ թողնել Աւգանիստանը և չէ խնայել նոյն իսկ իր սիրելի Սէրվուրդին խանին, որը Ջալալաբադի վառօդանոցի կառավարիչն է և որի նախնիքը դեռ Նադիր Շահի ժամանակ տեղափոխվել են Քաբուլ: Դեռ յունիսին, իբրև առանձին հաճութեան նշան, նա նուիրեց նրան 10 հազար ռուփի, իսկ այժմ հրամայել է բոլորովին թողնել Քաբուլը:

Դուրս է գալիս ուրեմն, որ կրօնական ֆանատիկոսութիւնը, առանց բացառութեան, կուրացնում է Մահմեդի բոլոր հետևողներին, և Աբդուրահման խանը, որ մի տարի առաջ ձևանում էր իբրև հետևորդ, երկրի բարգաւաճման նուիրված կառավարիչ, այժմ հանդէս է գալիս իբրև սոսկ մոլեռանդ մահմետական, որը ամբողջ մի ազգի վրա ուրիշ տեսակէտ չէ կարող ունենալ, բայց եթէ Եըլդըզ-Քիօսքի տեսակէտը: Թիւրքիան կործանվում է ոչ թէ հայերի պատճառով, այլ այն պատճառով, որ օսմանեան կառավարութիւնը անընդունակ հանդիսացաւ օգտվել այնպիսի ընդունակ տարրից, ինչպէս են հայերը, և իր պետութեան ոյժը փորձեց հիմնել ոչ թէ արդարութեան վրա, այլ մի ազգի և կրօնի ձեռքով մի ուրիշ ազգ և ուրիշ կրօն ոչնչացնելու սկզբունքի վրա: Եթէ այսպէս կը կառավարէ իր երկիրն ինքը Աբդուրահմանը, այն ժամանակ, ի մեծ ցաւ նրա սիրելի հայրենիքի, պէտք է գուշակենք, որ նրան էլ Թիւրքիայից աւելի լաւ ապագայ չէ սպասում:

ՌՈՒՍ ՄԱՄՈՒԼԻ ԿԱՐԾԻՔԸ

—

Յոյն-թիւրքական պատերազմի սկսվելու առիթով ռուս լրագիրները երկու բանակի են բաժանվել. մի մասը—և պէտք է ասել ի պատիւ ռուս մամուլի ստուարագոյն մասը, յայտնում է իր համակրութիւնը Յունաստանին, միւս մասը, բաղկացած, ի հարկէ, պահպանողականներից, դատապարտում է յունական հայրենասիրութիւնը:

Առաջին կարգին պատկանող լրագիրներից պարզութեամբ, ոգևորութեամբ որոշվում է «Новости» լրագիրը: Ցոյց տալով որ կրետական հարցի սկզբից եւրոպական դիպլօմատիան մի-մեանց ետևից սխալ քայլեր արաւ, որ ներկայ պատերազմը չէր լինի, եթէ Եւրոպան թոյլ տար

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԻՕՍԻ ԿՈՏՈՐԱԾԸ

(Պատկեր յոյների կեանքից *)

—

—Դու հաստատ գիտես, փանիա:

—Հաստատ, տէր իմ:

—Նա էլ այնտեղ է: (Վէրա Ագրօնապուլօյի մասին էր խօսքը):

—Այնտեղ է, տէր.—Պալէօլօգն էլ է այնտեղ:

Այս խօսակցութիւնը տեղի ունէր Թիւրքաց «Մեդինա» նաւի վրա, Բէյիդ փաշայի և յոյն փանիայի մէջ: Փանիան Բէյիդի լրտեսն էր և վերջին ժամանակները Բէյիդի յանձնարարութեամբ զբաղված էր անյայտացած Վէրա Ագրօնապուլօին փնտռելով: Ազատելով օրիորդին Բէյիդի հարեմից, Մուրաչևը (ռուս օֆիցէր) աջողութեամբ հասցրեց նրան Միսօլունգի քաղաքը, ուր նա պէտք է սպասէր դքսուհի Արխօնօյի գալուն: Բայց դքսուհին հաղորդեց Մուրաչևին, որ ինքը, Պալէօլօգի հետ միասին, դեռ երկար ժամանակ կը մնայ Քիօս կղզում, որը Պալէօլօգը ընտրել էր իբր ժամանակաւոր բնակավայր:

Գալով Քիօս, Վէրա Ագրօնապուլօն չը գտաւ այնտեղ դքսուհուն և մնաց Պալէօլօգի և նրա դաստիարակի մօտ: Փանիան հետևելով նրան մինչև Քիօս, մի և նոյն ժամանակ նոր գիւտ արաւ. Պալէօլօգի անունը սովորեց նրան ուշադիր լինել, իսկ բացի սրանից աւելացաւ նաև նրա անհուն հարստութեան մասին տարածված լուրը, այն հարստութեան, որ Պալէօլօգը բերել էր իր հետ՝ ապստամբութեան գործին օգնելու համար: Այս տեղեկութիւնները փանիան շտապեց Բէյիդին հասցնել: Բէյիդը, բացի փախստական օրիորդին բռնելու իր անսահման ցանկութիւնից, հասկացաւ նաև, որ Պալէօլօգին ձերբակալել կարելի է, հասկացաւ այդ գործի նշանակութիւնը, և, որ գլխաւորն է, նրա հարստութեան ձեռք բերելու օգուտը: Կ. Պօլսից մեկնումը շուտափոյթ էր, և Քիօսն էր ընտրված այն առաջին ասպարէզը, ուր պէտք է կատարվէր արիւնալի ողբերգութիւնը:

Քիօսի ճանապարհին Բէյիդը յաճախ կանչում էր փանիային հարց ու փորձի համար: Այսպէս էր և այս անգամ:

—Այդ Պալէօլօգը ինչ է մտադիր անել:

—Ասում են, նա ուզում է Բիւզանդիայի կայսըր դառնալ:

—Հըմ!

Բէյիդը առաջին անգամ չէր լսում այս անեկդօտը, բայց հարց ու փորձը նրան բաւականութիւն էր պատճառում:

—Իսկ—Ագրօնապուլօն... ոչ մի տեղ չի գնայ:

—Ո՞ւր պէտք է գնայ, տէր իմ:

—Տես, փանիա... իսկ մեզ չե՞ն սպասում Քիօսում:

—Ոչ ոք էլ չէ մտածում:

—Դէհ, գնա:

—Քիօսը երևում է,—յայտնեց նաւապետը ներս մտնելով. Բէյիդը բարձրացաւ տախտակամածը:

Հեռու, կապոյտ հորիզոնի վրա, երևում էր ծաղկած Քիօսը: Նաւերի տախտակամածը ծածկվեց զինուորներով, որոնք ագահաբար դիտում էին իրանց ապագայ ոճրագործութիւնների ասպարէզը: Քիօսի հիւսիսային ծայրում, ծովի ափից մի քանի սաժէն հեռաւորութեան վրա, կանաչի մէջ թաղված, կանգնած էր մի հասարակ տուն, որը ծառայում էր իբրև ապաստարան Պալէօլօգի, նրա դաստիարակի և Վէրա Ագրօնապուլօյի համար:

Քիօս գալու օրից, Պալէօլօգը մեծ աջակցութիւն ցոյց տուեց ապստամբութեան գործին: Հրաժարվելով Աքիլլէսի կտակած ծրագիրները գլուխ բերելուց, նա մի և նոյն ժամանակ իր ամբողջ հոգով համակրում էր հայրենիքի ազատութեան գործին: Այստեղ, Քիօսում, նա հիմնել էր պահեստ զանազան տեսակ պաշարների, որոնք հասցնվում էին Յունաստան. այստեղից էլ առատաձեռն հոսում էր ոսկին: Վէրա Ագրօնապուլօյի գալուց յետոյ Պալէօլօգի տունը բացված էր վիրաւորվածների համար հիւանդանոց. այստեղ զանազան ժամանակներում բերված էին հարիւրի չափ ազատութեան համար այլանդակված մարտնչողներ: Քիօս կղզին, որի քրիստոնեայ բնակիչների թիւը հասնում էր հարիւր հազարի, Արշիպելագոսի կղզիների մէջ ամենածաղկածն էր: Նրա բնակիչները բոլոր յոյների մէջ ամենահարուստներն էին համարվում:

Յաճախ զմայլմունքով դիտելով իրան շրջապատող հրաշալի տեսարանները, Պալէօլօգը երազում էր այն ժամանակը, երբ նրա կենսատու հայրենիքը փչրած կը լինի ստրկութեան դարևոր շղթաները:

Օրհասական օրը, երեկոյեան դէմ, պատշգամբում, որ նայում էր դէպի ծովը, նստած էին տան բոլոր անդամները: Ֆեօդօր Վասիլևիչը (դաստիարակը) երիտասարդացած էր երևում հրաշալի կլիմայի շնորհիւ: Վէրա Ագրօնապուլօն, չը նայելով այն բոլոր տանջանքներին, որոնց նա ենթարկվել էր, այժմ աւելի թարմ և գեղեցիկ էր երևում, քան առաջ:

Խօսակցութիւնը ընդհանրապէս Յունաստանի գործերի դրութեան մասին էր:

—Այո,—ասում էր Թելեշօվը,—այժմ, երբ ամբողջ հարաւային Յունաստանը մեր ձեռքն է, կարելի է յուսալ բարեյաջող ելքի...

—Բայց որպիսի հերոս,—ոգևորութեամբ ընդհատեց նրան Վէրան,—որպիսի հերոս է Մուրաչևը: Իսկ Մօրլեօվը: Օրիորդի վերջին բացականչութեան միջոցին Պալէօլօգը և Ֆեօդօր Վասիլևիչը իրար նայեցին:

—Ի դէպ,—շարունակեց Վէրան,—ես ինչ որ լսել եմ Մօրլօվի երդման մասին:

—Այո,—հաստատեց Ֆեօդօր Վասիլևիչը,—նա երդվեց չը տեսնել իր սիրելի կնոջը, մինչև Յունաստանը չազատվի:

—Խեղճ կին, ցաւակցաբար արտասանեց օրիորդը,—ոչ, այդ երդումը, իմ կարծիքով, դատապարտելի է...

—Պատճառներ կային, նկատեց Ֆեօդօր Վասիլևիչը,—Մօրլեօվի կինը իմ եղբօր դուստրն է...

—Ձեր եղբօր դուստրը?:

—Այո: Ինձ լաւ յայտնի են այս տեսարները, ո

*) Մի գլուխ Շելօնսկու „За крестъ и родину“ վէպից: Քիօս կղզին գանվում է Փոքր-Ասիայի արևմտեան ափում, Զմիւռնիայի ծոցից, և այժմ Թիւրքաց ձեռքումն է:

որ Կրետէն միացնել Յունաստանին, լրագիրն ասում է. «Երբ Բ. Դուռը տեսաւ, որ Եւրոպան ձգտում է սանձահարել Յունաստանը, երբ նա հասկացաւ որ եւրոպական փոքր ի շատէ պլատօնական միջամտութիւնը կրետական գործի մէջ ժամանակ կը տայ իրան պատերազմի պատրաստվելու, նրա տատանումները վերացան։ Եւ ահա այն ժամանակ, երբ Յունաստանի դէմ գրվում էին հաւաքական նօտաներ և ուղարկվում էին նաւատօրմներ, Բ. Դուռը, բօպէ չը կորցնելով, տենդային շտապողութեամբ պատրաստվում էր պատերազմի և երեք ամսից յետոյ Թեսալիայի սահմաններում հաւաքեց 100 հազարանոց լաւ զինված բանակ։—Այս ժամանակամիջոցի ապագայ պատմաբանը, անկասկած խստութեամբ կը դատապարտէ եւրոպական դիպլօմատիայի սխալները, թէև նրանք գործել են յանուն ընդհանուր խաղաղութեան»։—Դառնալով այն հարցին, թէ ինչ դիրք կը բռնեն եւրոպական պետութիւնները, լրագիրը ասում է. «Մենք պիտի ասենք, որ մեր խորին համոզմամբ, պատերազմի յայտարարութիւնը դադարեցնում է եւրոպական կօնցերտի, մենք կասէինք—եւրոպական համախորհրդի գոյութիւնը։ Եւ ինչ գործ ունի այդ համախորհուրդը, երբ նա չը կարողացաւ արգելել XIX դարի վերջում ամենաանբնական պատերազմը, այսինքն իսլամի արշաւանքը քրիստոնէութեան դէմ։ Եւրոպական կօնցերտը իրապէս կորցրեց իր գոյութիւնը իր բոլոր պաշարումների և ռմբակոծութիւնների հետ։ Յունաստանը այլ ևս չը պիտի նեղվի իր գործողութիւնների մէջ»։ Ի վերջոյ լրագիրը կոչումն է անում սլաւօնական ազգերին օգնել յոյներին և ասում է, որ Բալկանեան թերակղզում յոյներին ու սլաւեաններին միացնում է կուլտուրական շահերի համերաշխութիւնը, որ հաստատել է պատմական դարաւոր կեանքը։

«Русь» լրագիրն ասում է. «Ով ուշադրութեամբ և անկողմնապահ կերպով հետևել է անցքերին, նա պիտի խոստովանի, որ պատերազմը Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ առաջացրել է անհրաժեշտութիւնը։ Խնդիրը քաղաքական ինքնասիրութեան մասին չէ, այլ ազգերի մէջ պատմական հաշիւներ վերջացնելու մասին է։ Եթէ կարելի է խաղաղութեամբ վերջացնել դիպլօմատիական թիւրիմացութիւնները, անհնարին է հանգցնել ժողովրդական բարկութիւնը, որով լուծվում է շատ դարերի ատելութիւնը և թշնամութիւնը։ Անկարելի է կռւել ժողովրդական փոթորիկի դէմ, ոչ մի տեսակ շանթարգել չէ կարող հեռացնել այդ փոթորիկը, բայց, ինչպէս և ամեն մի փոթորիկ, նա կարող է լինել և թարմացնող։ Պէտք է միայն ցանկալ, որ նա անցնի առանց չափազանց զոհերի։ Մեր համակրանքները յայտնի են։ Մենք չենք կարող չը ցանկալ աջող ելք Յունաստանի համար։ Մեր գործը չէ դուրս մղել ռուսաց սրտերից այն զգացմունքները, որոնցով ռուս հասարակութիւնը ոգևորվում էր ամեն ժամանակ, երբ արեւելքում բորբոքվում էր կռիւը։ Ռուս հասարակութիւնը չէ կարող ղեկավարվել բօպէի քաղաքականութեան նեղ, ինքնասէր նըկատումներով. նա պարտաւոր է յիշել իր պատմական պարտքը»։ «Биржевыя Вѣдомости», «Сынъ Отечества» նոյնպէս գովում են քաջ և հերոսական յոյն ժողովուրդը, ասում են որ նըրանց կողմն է Եւրոպայի հասարակական կարծիքը և համակրութիւնը։

Յունաստանին հակառակ են «С. Петербургскія Вѣдомости» և «Новое Время» լրագիրները, բայց մանաւանդ առաջինը։ Նրանք հիմնվում են լոկ այն բանի վրա, որ Յունաստանը չը համաձայնվեց մնալ եւրոպական դիպլօմատիայի խնամակալութեան տակ, ուստի արժանի է պատժի։ «С. Петербург. Вѣд.» աշխատակից Գօլտուբէմ նոյն իսկ այն տեղին հասաւ, որ Եւդէլ-Քիօսկի տուած տեղեկութիւնների ազդեցութեան տակ՝ թէ Յունաստանը վերջնականապէս ջարդված է, գրեց մի յօդուած, որի մէջ ցոյց է տալիս որ Աստուծու բարկութիւնը պատժում է Յունաստանին և Աստուծու պատիժը Թիւրքիան է... Թիւրքիան, յօդուածագրի կարծիքով, վրէժի աստուածուհին է, Նեմեզիդան է։ «Աստուծու բարկութիւնը պատժում է Յունաստանին, թող այդ պատիժը լինի արագ և ողորմած», այս բացականչութեամբ է յօդուածագիրը վերջացնում իր շանթալից յօդուածը Յունաստանի դէմ։

Այս առթիվ «Русь» լրագիրը գրում է. «Եթէ նոյն իսկ ճշմարիտ լինի թէ յոյները յաղթվում են, մենք այնու ամենայնիւ չենք կարող բացատրել նախախնամութեան կամքը, ինչպէս նա յայտնվում է ներկայ տխուր անցքերի մէջ։ Մեր ենթադրութիւնները և եզրակացութիւնները պէտք է բաւականան այն աշխարհային սահմանների մէջ, որոնք մատչելի են մարդկային խելքին, որովհետև մեզ չէ տուած վերին խորհուրդները հասկանալու շնորհքը։ Բայց և այդպէս, չը պէտք է կորցնել արդարութեան հասկացողութիւնը։ Եւ այս իսկ հասկացողութիւնը հարկադրում է մեզ բռնել Յունաստանի կողմը։ Կոչել երկնային կայծակներ Յունաստանի վրա միայն այն պատճառով, որ նա գուցէ և չէ լսել եւրոպական կօնցերտի ձայնը և տեսնել նախօրօք ընտրված պատժողին ի դէմս Թիւրքիայի,—դա նշանակում է գլխիվայր շրջել բոլոր մինչև այժմ գոյութիւն ունեցող հասկացողութիւնները։—Գուցէ Յունաստանը և մեղաւոր է մի որ և է ձևական խանգարման համար։—Բայց չը պէտք է մոռանալ թէ որքան այդպիսի խանգարումներ անպատիժ արել է Բ. Դուռը նոյն իսկ վերջին ժամանակները»։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԷՑՕՐ

XIV

Մահմէտական ֆանատիկոսութիւնը նոյնն է՝ թէ Թաւրիզում և թէ Սըվազում. պարսիկ մօլլան նոյնքան ատող է քրիստոնեաներին, որքան թիւրք մօլլան, և Թաւրիզում գ ե ա վ ո ւ ր ն ե ր ի դէմ արհեստական կերպով յարուցված յարձակումը հաւանօրէն նոյն նպատակն է ունեցել, ինչ նպատակ ունէր Թօքատի կամ Դիարբէքիրի յարձակումը։ Տարբերութիւնը միայն նրա մէջն է, որ մի տեղ այդ յարձակումը սկսվեց փոքր դիրքով, միւս տեղ շատ ահռելի չափով. մի տեղ նա հրապարակ եկաւ գաղտնի ագէնտների շնորհիւ, իսկ միւս տեղում՝ իբրև վճռական հրաման, նախամտածած պրօգրամով...

Բայց ինչու Թաւրիզում այդ ֆանատիկոս շարժումը և հակահայկական յարձակումը շատ շուտով խեղդվեց, առանց մեծ զոհեր տանելու, առանց հազարաւոր դիակներ թողնելու փողոցներում և աւերված տներում։ Պատասխանը շատ պարզ է.—Թաւրիզում հալածական քրիստոնեայ տարրը ապաստան գտաւ քրիստոնեայ պետութիւնների հիւպատոսարաններում, ռուսաց և ֆրանսիական հիւպատոսարաններում, որտեղ նրանց ոչ միայն պաշտպանութիւն ցոյց տրվեց, այլ և յայտարարվեց, որ եթէ խառնակութիւնները շարունակվեն՝ անմիջապէս զօրք կը բերվի սահմանից՝ քաղաքի խաղաղութիւնը վերականգնելու համար։ Ֆանատիկոս պարսիկ հոգևորականութեան վրա չէր ազդի ոչ մի պարսկական սպառնալիք, եթէ Թեհրանի կառավարութեանը վճռական դիմումներ չանվէին՝ օտար հիւպատոսների կողմից, հասկացնել տալով, որ այդ դիմումը խնդիրք չէ, այլ վերջնական պայման, որին կը յաջորդի ամբողջ զօրագնդի առաջ գալը, որպէս զի այն, ինչ որ չի անվի խօսքով, կատարվի զէնքի միջոցով...

Եւ այդ վճռական սպառնալիքը այն հետևանքն ունեցաւ, որ Թաւրիզը մի քանի օրվայ մէջ խաղաղվեց, կառավարութիւնը յանձն առաւ քրիստոնեաների վնասները հատուցանել, հալածական հայերը վերադարձան իրանց գործին, և տեղի չունեցան այն կոտորածները և աւերմունքները, որ մենք սովոր ենք տեսնել վերջին տարիները Թիւրքաց նահանգներում։ Ինչ է ցոյց տալիս այդ պարզ, կենդանի, պերճախօս փաստը։ Միթէ պատասխանի կարօտ է այդ հարցը...

Խ. Մալումեան

ՄԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Շարունակում ենք պատասխանել պ. Աղայեանցին, որի նամակի վերջը և մեր պատասխանը, տեղի քչութեան պատճառով, այսօր ենք միայն տպագրում։

Մեր ժողովրդական գրողի յայտնած կարծիքները կուսակցութեան, գրական պօլէմիկայի և մտաւոր պայքարի մասին, տարաբաղդաբար, ոչ թէ միայն համոզիչ չեն, այլ իրանց վրա կրում են ուղղակի ծ ե ր ո ւ թ ե ա ն կնիք։ Բաւական է մի փոքր խորը թափանցել նրա ասածների մէջ, և ընթերցողը, առողջ դատողութեան հիման վրա՝ միայն մի եզրակացութիւն կարող է դուրս բերել, որ 1) պ. Աղայեանց վնասակար է համարում կուսակցութիւնների գոյութիւնը, իբրև նեղսիրտ, մոլեռանդ աղանդաւորութիւն, 2) չէ ընդունում գրական ազնիւ պօլէմիկա, համարելով այդ, խօսելով իր անվայել ոճով, «ամբարիշտների նման ըռելս կրծոտել», 3) հնարաւոր է համարում մի ինչ որ միութիւն գրական գործողների մէջ, առանց խտրութեան ուղղութեան, դաւանանքի, մաքրութեան, ակնարկելով, որ իր համար չը կան «անանուն» թերթեր, քանի որ ամեն մի թերթ, որ ունի կարդացողներ՝ օգտակար է ազգին և այլն և այլն։

Մենք ստիպված կը լինէինք կրկնել շատ տարրական ճշմարտութիւններ, եթէ նորից սկըսէինք ապացուցանել, որ ամեն մի ազնիւ, գաղափարական կուսակցութեան գոյութիւնը, ինչպէս ամեն ազգի, այնպէս և հայ ազգի մէջ, ոչ միայն վնասակար չէ, ինչպէս ակնարկում է պ. Աղայեանց, այլ և վերին աստիճանի օգտակար, իբրև մէկը այն վճռական միջոցներից, որոնք գործ են դրվում ժողովրդի մէջ որ և է մտաւոր յեղափոխութիւն առաջ բերելու համար։ Մեր նորագոյն գրականութեան վերջին 25—30 տարվայ պատմութիւնը պարզ ցոյց է տալիս, որ ամենալաւ գործերը և ամենալաւ մտքերը հետևանք են ոչ թէ այն տեսակ մ ի ո ւ թ ե ա ն, որի մասին պ. Աղայեանցն է ճառում, այլ այն տեսակ կուսակցական ազնիւ պայքարի, որի դէմ է նա և որին պաշտպան ենք մենք։ Փաստերը ինքներդ գիտէք։

րոնք սուխլեցին Մօսլեօվին տալ այդ երդումը...

—Նա՛,—բացականչեց Պալէօլօգը։

Ամենքը դարձան դէպի ծովը։ Ֆեօդօր Վասիլևվիչը ուղղեց դէպի հորիզոնը պատշգամբում եղած մեծ հեռադիտակը։

—Եւ ո՛չ միայն մի նաւ,—հաստատեց նա,—այլ երեք...

—Ինչպիսի նաւեր են։

—Ըստ երևոյթին, պատերազմական։

—Բայց ո՞ր ազգի։

—Դրօշակները չէ կարելի լաւ որոշել։

—Տուէք ինձ, ասաց Պալէօլօգը։

—Թիւրքաց պատերազմական նաւեր են,—ասաց նա մի րօպէից յետոյ, թողնելով հեռադիտակը։

Վէրան գունատվեց։ Ֆեօդօր Վասիլևվիչը յօնքերը խոժոռեց։

—Դու լա՞ւ դիտեցիր։

—Լաւ։ Ա՛յ, տեսէք...

Նա ցոյց տուեց ափը, ուր խմբված էին մարդիկ։

—Բայց ի՞նչ գործ ունեն թիւրքաց պատերազմական նաւերը Քիօսում, զարմացաւ Ֆեօդօր Վասիլևվիչը։

—Հաւանական է, այստեղ ուզում են զօրք իջեցնել։

Պալէօլօգի գուշակութիւնը, ըստ երևոյթին հաստատվեց։ Նաւերից մէկը կանգ առաւ ափից երկու վերստ հեռու և իջեցրեց մակոյկներ։ Միւս երկու նաւերը գալիս էին ուղիղ նաւահանգիստը։ Այդ միջոցին կղզու բնակիչները ափը թափվեցան։

—Ես վախենում եմ—դողալով ասաց Վէրան,—որ այդ անկոչ հիւրերը կանհանգստացնեն մեր հիւանդներին...

—Եւ ճշմարիտ,—գունատվելով հաստատեց Ֆեօդօր Վասիլևվիչը,—նրանց վէրքերը պարզ ապացոյցներ են, որ նրանք մասնակից են եղել ապստամբութեան։

—Անյապաղ պէտք է նրանց կղզու խորքը փոխադրել—առաջարկեց Պալէօլօգը։

—Արդէն ուշ է—նկատեց Վէրան, ցոյց տալով դէպի ծովը։ Եւ իրաւ, երկու մակոյկները մօտենում էին ափին, գալով ուղիղ դէպի Պալէօլօգի տունը։

—Հեռացէք, պահվեցէք, դարձաւ Պալէօլօգը Վէրային։

—Ես կը գնամ վիրաւորվածների մօտ—ներս գնալով պատասխանեց օրիորդը։

Այդ միջոցին մակոյկները ափին մօտեցան։ Նրանցից մէկի վրա ծածանվում էր փաշայի բունչուկը։

Յիսունի չափ թիւրք զինուորների խումբը ափ դուրս եկաւ և ուղղվեց դէպի Պալէօլօգի տունը։ Առաջից գնում էր Բէշիրը, հագին ոսկեկար համազգեստ։

—Մեզ մօտ են գալիս, նկատեց Պալէօլօգը։

—Գնանք, դիմաւորենք,—առաջարկեց Ֆեօդօր Վասիլևվիչը։ Երկուսն էլ իջան պատշգամբից՝ եկողներին ընդ առաջ։ Տեսնելով նրանց՝ Բէշիրը դարձաւ իրան հետևող փանիային։

—Ո՞վքեր են։

—Մէկը Պալէօլօգն է, իսկ միւսը նրա դաստիարակը,—ասաց փանիան։

—Բռնել դրանց, հրամայեց Բէշիրը զինուորներին։

—Մի քանի հոգի նետվեցին Պալէօլօգի վրա։ Ֆեօդօր Վասիլևվիչը ինքնաբերաբար յարձակվողներից մէկին հրեց, և խեղճն ինքը պատռած գլխով գետին տապալվեց։

—Ձեռք չը տալ, գոռաց Բէշիրը։

Պալէօլօգին բերին փաշայի մօտ։ Գունատ, սարսափից իրան կորցրած երիտասարդը նայեց իր դաստիարակի արիւնոտ դիակին։

—Պատասխանիր մեզ,—այս ասելով մէկը նրան խփեց։

—Դու՞ ես Պալէօլօգը,—յանկարծ հարցրեց փաշան։

—Ի՞նչ էք ուզում, ինչու համար, յուսահատ բացականչեց պատանին։ Բէշիրը ժպտաց։

—Դու այստեղ ընդունում և պահում ես խռովարարներին։

—Ինձ մօտ միայն հիւանդներն են։

Բէշիրը մի բան փսփսաց փանիայի ականջին։

Վերջինը նշան արաւ, և քանի չափ զինուորներ բաժանվեցին միւսներից և նրա ետևից տունը խուժեցին։ Մի րօպէում տան միջից լըսվեցին լացի սիրտ կտրատող ձայներ։

—Ի՞նչ է այս, սարսափած բացականչեց Պալէօլօգը։

—Քո հիւանդներին մորթում են, սառնութեամբ բացատրեց փաշան։ Պալէօլօգը գունատվեց և օրօրվեց։

—Ի՞նչ պատահեց քեզ, հարցրեց փաշան։

Այդ միջոցին պատշգամբում երևաց փանիան, զինուորների հետ քաշ տալով յուսահատ, թափահարվող Վէրային։ Նրան քաշ տուին փաշայի մօտ։ Զգեստը պատառոտված էր, ծամերը անկարգ թափված էին ուսերին։

—Ճանաչո՞ւմ ես, ուրախ ուրախ արտասանեց Բէշիրը։ Հայեացքը ձգելով նրա վրա, օրիորդը գոռաց և ուշաթափվեց։

—Տարէք դրան, սրան էլ տարէք,—հրամայեց Բէշիրը։

—Ո՞ւր, տէր։

—Այ, այնտեղ։ փաշան ցոյց տուեց ափին գտնվող տնակներից մէկը։

—Թող շուտ վերջացնեն այնտեղ,—փաշան գըլխով ցոյց տուեց Պալէօլօգի տունը։

—Արդէն վերջացրին, տէր։

Եւ իրաւ, աղաղակները, որոնք լսվում էին, հանդարտվեցին։ Դահիճ զինուորները իրար ետևից դուրս եկան տնից։

—Փանիա, գնանք փողը վնտռելու։

Մի քանի մարդկանցով փաշան մտաւ տունը։

Այդ ժամանակ նաւերը մտան Քիօսի նաւահանգիստը և զինուորները խումբ խումբ դուրս եկան ափը։ Առաջուց տրված հրահանգի համեմատ, մի քանի գնդեր ուղղվեցին կղզու խորքը, ուրիշները բաժանվելով մանր խմբակների, յարձակվեցան ափում գտնվող տների վրա։

Վրա հասնող գիշերը ծածկեց ահռելի տեսարանը։ Մտնելով տները, թիւրքերը մորթում էին բոլոր այր մարդկանց, պառաւներին և երեխաներին, բռնաբարելով երիտասարդ օրիորդներին և կանանց։ Անզէն բնակիչների համար փրկութիւն չը կար. տնից դուրս փախչելով, ընկնում էին կղզում ցրված աւազակների ձեռքը։ Հառաչանք ու կոծը տիրում էր ամեն կողմ։ Թալանված տները կրակ էին տալիս։ Շուտով փայլուն բոցը լուսաւորեց արիւնալի տեսարանը։ Կարճ միջոցում մի քանի վերստ տարածութեան վրա մորթված էր բնակիչների արու մասը։

Ամենից աւել կատաղած էր Հասան-օղլին։ Առաւօտեան դէմ նրա զինուորները, յոգնելով սպանութիւններից, հաւաքվեցին այրվող տնե-

«Մշակը», ասում է պ. Աղայեանց, իր գոյութեան ընթացքում քարոզել է համերաշխութիւն առանց խտրութեան կրօնի և ազգութեան, և ուրեմն պէտք է քարոզի միութիւն՝ առանց խտրութեան կուսակցութեան և մտքերի դաւանանքի։ Դա փրազա է, ուրիշ ոչինչ։ Ինչպէս կարող էր և ինչպէս կարող է «Մշակը» միութիւն քարոզել և ձեռք մեկնել այն մարդկանց, որոնք առաջին թշնամիներն են առանց կրօնի և ազգութեան խտրութեան համերաշխութեանը, որոնք, մէկը իբրև գրող, միւսը իբրև խմբագիր, երրորդը իբրև հասարակական գործող, չորրորդը իբրև եկեղեցու ներկայացուցիչ, կատաղի կռիւ են մղում «Մշակի» դէմ, աշխատելով համոզել, որ այլադաւան հայերի մէջ չը կայ և չը պէտք է լինի համերաշխութիւն, որ մի ազգի երջանկութիւնը՝ միւս ազգի դժբաղդութեան մէջ է և այլն... Ի՞նչ պատճառով և ինչ լօգիկայի հիման վրա, մենք պէտք է քարոզենք միութիւն բոլոր մաքուր և անմաքուր, համակրելի և անհամակրելի գրողների մէջ, քանի որ գրական մաքրութիւնը, որ գրված է «Մշակի» դրօշակի վրա, պարտք է դնում նախ՝ հալածել գրական ասպարիզից այն մարդկանց, որոնք մի մի դաւաճաններ են գրական մաքրութեան, և կռիւ մղել այն գրողների դէմ, որոնք դաւանում են այլ մտքեր և այլ գաղափարներ, միանգամայն հակառակ մեր մտքերին, ուրեմն և վնասակար մեր գործունէութեան համար։ Եթէ դուք, պ. Աղայեանց, չէք ընդունում կուսակցութիւնը, ինչո՞ւ ուրեմն 90-ական թւականներին, հանդիսաւոր կերպով, կտրելով ձեր կապը մեր յետադէմների հետ, ձեռք մեկնեցիք Արծրունուն, և հրապարակով անցաք «Մշակի» կուսակցութեան կողմը։ Կուսակցութեան դէմ սովորաբար խօսում են կամ այն մարդիկ, որոնց իդէալը անշարժութիւնն է, և կամ նրանք, որոնք խայտառակ կերպով արտաքսվում են որ և է կուսակցութիւնից։ Դուք վերջիններից թւին չէք պատկանում, թէև այժմ շրջապատված էք մի քանի այդպիսի մարդկանցով, և ուրեմն մնում է ենթադրել, որ դուք այժմ սկսել էք սիրել անշարժութիւնը, կամ միութեան անուան տակ թագնված մեռելութիւնը։

Գրական կռիւը դուք համարում էք «անբարիշտ շների նման ըռնել կրծոտել», և գանգատվում էք, որ տարիներ առաջ ենթարկվել էք անարգար յարձակումների «աչքակապ խմբագիրների, գող գրաչարչիների և պնակալէզների կողմից»։ Եթէ այդպէս է, ապա ինչու մեր կռիւը՝ նոյն այդ աչկակապ խմբագիրների, գրաչարչիների, գրական պնակալէզների, մտավաճառների և իրանց գրիչը ծախողների դէմ, դուք համարում էք նեղսրտութիւն, մոլեռանդ աղանդաւորութիւն։ Մենք հալածում ենք գրականութիւնից կեղտոտ, գրիչը վաճառող գրական գեադաներին, որպէս զի թոյլ չը տանք, որ նրանք իրանց անմաքուր գրածներով յուսահատութեան հասցնեն օրինաւոր գործողներին, ինչպէս երբեմն, ձեր ասելով, ձեզ էին հասցրել։ Այդ մէկ։ Վրա երկրորդ, միթէ, ճշմարիտ, դուք մի բոպէ անգամ համոզված էք, որ գրական ամէն կռիւը «ըռնել կրծոտել» է։ Ուրեմն միթէ դուք, որ մի ժամանակ «Մեղուի» էջերից յարձակվում էիք Գրիգոր Արծրունու վրա, կամ երբ «Ազգիւրի» մէջ՝ յարձակումներ էիք գործում Րաֆֆիի դէմ, կամ վերջապէս, երբ «Մշակի» էջերից շանթեր էիք արձակում Աբգար Յովհաննիսեանի դէմ,— միթէ դուք, ասում ենք, այդ անելով «...ըռնել էիք կրծոտում»։

Կամ միթէ դուք, պնդելով որ չը կան «անանուն» թերթեր, և բոլոր լրագիրներն էլ ծառայում են ազգին, ուզում էք մեզ հաւատացնել, թէ մոռացաք, որ մի քանի տող վերև բողոքում էիք «աչքակապ խմբագիրների» և «գող գրաչարչիների» դէմ, և կամ այնքան միամիտ էք կարծում ընթերցող հասարակութիւնը, որ փորձում էք նրան հաւատացնել, թէ մաքուր ջրի կաթիլը և ցեխի կաթիլը՝ մի և նոյն բաներն են։ Ուրեմն, ձեր կարծիքով, ոչինչ տարբերութիւն չը կայ, դիցուք «Daily News»-ի և «Berliner Tageblatt»-ի մէջ, «Русскія Вѣдомости» և «Новое Время»-ի մէջ, «Մշակի» և հայոց փողոցային թերթերի մէջ։ Ձեր կարծիքով, ուրեմն, կարելի է միութիւն քարոզել, դիցուք Միխայլօվսկու և Սուվորինի, Կօրօլենկօյի և Բուրենինի մէջ։ Ձեր այդ կարծիքով, պ. Աղայեանց, պէտք է ոչնչացնել բառարանների մէջ մաքուր և կեղտոտ, լաւ և վատ բառերը և դրանց փոխարէն դնել միայն մի բառ՝ միութիւն կամ ինչպէս դուք էք ասում, մոտիկութիւն բառը... Արէք, եթէ կարող էք։ Եւ երբ կը կարողանաք, պարծեցէք։

Մենք դեռ կը վերադառնանք այս հարցին։

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Очерки изъ исторіи армянскаго „государства". М. Аховъ, Спб., 1897.

Հայերի մասին այժմ խօսում և գրում է ամբողջ աշխարհը, ինչո՞ւ չը գրէ և մի ինչ որ Մ. Ախօվ հայոց պատմութեան մասին, չակերտների մէջ դնելով «պետութիւն» բառը։—Ախօվ հասել է այդ չակերտների նպատակին։ Իր բրօշիւրով նա ապացուցանում է, որ հայերը երբէք անկախ, մեծ պետութիւն չեն կազմել։ Դրա համար նա վերցրել է Խորենացու պատմութիւնը և նշանակել է այն տեղերը, որոնք կամ առասպել են, կամ ցոյց են տալիս պատմագրի թունդ ազգասիրութիւնը։ Բագրատունեաց թագաւորութիւնն էլ հօ Ախօվի հացին իւղ է քսում. Բագրատունի թագաւորները հաստատվում էին Ատրպատականում նստող արաբացի ոստիկաններից, ուրեմն հասկանալի է թէ ինչ ողորմելի բան էին այդ թագաւորները։ Ախօվ միայն Ռուբինեանց թագաւորներին է բերանի կէսով կիսանկախ անուանում, և այդ շնորհն էլ այն պատճառով, որ Կիլիկիան մի փոքրիկ տեղ էր և թագաւորութիւնը չափազանց կարճատև։ Ցեռո՛յ։ Ցեռոյ այն, որ պէտք է գրել խորիմաստ մի գլուխ, որի անունն է «Եզրակացութիւն»։ Այդտեղ Ախօվ արդէն անողորմ է, գրչի երկու հարուածով ոչնչացնում է այն առասպելը, թէ եղել է Մեծ Հայաստան, եղել է հայոց անկախութիւն։ Հեղինակի փորձը շատ պարզ է։ Նա, այսինքն հեղինակը, դեռ մինչև դպրոց մտնելը գիտէր, որ հին ժամանակներում կային երևելի պետութիւններ՝ Եգիպտոս, Ասորեստան, Պարսկաստան, Հռօմ, (Յունաստան չէ յիշում, երևի Յունաստանն էլ չը կայ նրա համար). իսկ Հայաստանի մասին ոչինչ չէ լսել. բայց չէ՞ որ Հայաստանը, եթէ հաւատանք հայերին, մօտիկ և շատ նշանաւոր յարաբերութիւններ է ունեցել այդ հին ազգերի հետ։ Եւ մի սրտառուչ անհանգստութեամբ Ախօվ բացականչում է. «Այս ինչ է նշանակում, որ մինչև «հայոց հարցի» ծագելը մենք այդ մասին ոչինչ չենք լսել, այն ինչ հարցը ծնվելու օրից անդադար հարկաւոր է լինում կարդալ հայկական հին թագաւորութեան մասին, «Մեծ» Հայաստանի մասին» (Հեղինակը շտապում է ծանօթութեան մէջ նշանակել, որ Մեծ Հայաստան—նահանգի անուն է. երևի Սուվորին այժմ հանգստացած կը լինի և չի վախի «Մեծ Հայաստան մինչև Ռօստով Դօնի վրա» անունով իր ստեղծած զառանցանքից)։—Վերջ ի վերջոյ Ախօվ տալիս է իր հարցերի պատասխանը. պատճառն այն է, ասում է նա մի աննման սրամտութեամբ, որ հայոց պատմագիրները Ալֆօնս Դօդէի նկարագրած տարասկօնցիներն են, որոնց համար նոյն իսկ փոքրիկ Տարասկօնն էլ մի ահագին և փառահեղ բան է... Այդտեղ էլ Ախօվ վերջացնում է իր հեղինակութիւնը։ Աստուած տայ, որ նա գոհ լինի իր արած համեմատութիւնից և համոզված որ ինքը, Ախօվ, ասել է վերջին խօսքը...

Կլասիկական դօնքիշօտութիւնը առանց բարեխղճութեան չէր։ Բայց նոր ժամանակի Դօն-Քիշօտները բոլորովին երես են դարձրել իրանց նախատիպից և կատարեալ անբարեխղճութեամբ են թունաւորում իրանց նիզակները ոչխարների հօտի, քամու աղօրիքների դէմ կռւելու համար։ Ախօվ չը գիտէ, որ այժմ իրանք հայերն են սարսափելի կերպով զինվել իրանց պատմահօր, Մովսէս Խորենացու դէմ, չը գիտէ որ անթիւ գրքեր են գրել նրա մասին, գզգզել են նրա պատմութիւնը։ Այս տգիտութիւնը յանձն է առնում նա, և մենք ոչինչ ասելիք չունենք։ Ինչո՞ւ չը ձևանալ նոյն իսկ տգէտ, երբ հարկաւոր է ապացուցանել թէ արեգակը արևմուտքից է ծագում։—Բայց մի մարդ, որ թերթում է Խորենացու պատմութիւնը և առասպելներ է ջոկում խնամքով, որպէս զի ցոյց տայ թէ հայկական թագաւորութիւնը այնքան մեծ ու փառաւոր չէ եղել, ինչպէս նկարագրում են պատմագիրները, մի այդպիսի մարդ ինչպէս է կոյր ձևանում և չէ կարդում Խորենացու պատմութեան սկիզբը, ուր ինքը, Խորենացին, վկայում է թէ, այո, հայերը մեծ ու աշխարհահռչակ թագաւորութիւն չեն ունեցել։ Ահա թէ այդտեղ ինչ է ասում Խորենացին. «Զի թէպէտ և եմք ածու փոքր և թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ և ընդ այլով յոլով անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ, սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ և ի մերում աշխարհիս»։ Ահա թէ ինչպէս է հայը հասկանում իր պատմութիւնը. կարո՞ղ են նոյն իսկ մի դիւժին Ախօվներ այսպէս սրող և պարզ բնորոշել հայոց անցեալը։ Աւելի լաւ չէր մի կտոր թղթի վրա արտատպել այս խօսքերը, քան թէ դօնքիշօտական խղճուկ արշաւանքներ գործել։—Երկու փաստ ևս, և Ախօվի պատկերը ամբողջացած է։

—Յայտնի է, որ Խորենացու պատմութեամբ Արտաշէս երկրորդ յաղթեց Ալաններին և վերջիններիս թագաւորը ինքն հաշտութիւն խնդրեց։ Ախօվ պատմում է այսպէս. ալանները արշաւեցին հայոց երկիրը, բայց Արտաշէսին աջողվեց պսակվել ալանների թագաւորի աղջկայ հետ և այդպիսով ազատվեց վտանգից։ Ի՞նչ զարմանք, եթէ այսպէս պատմութիւն գրողը մի քանի տեղերում զանազան ակնարկներով ուզի հասկացնել, թէ հայերն էլ հրէաներ են։ Ահա այդ ակնարկները. նա ասում է թէ հայոց լեզուն նման է հրէական լեզուին, բայց այս նմանութիւնը հայերը բացատրում են նրանով, որ իրանց մէջ ահագին թւով ապրող հրէաները փոխ են առել հայերէնից շատ բան։—Մի այլ տեղ հեղինակը յիշում է Փաւստոս Բիւզանդացու վկայութիւնը այն մասին. թէ Հայաստանում ապրում էին 70

րից մէկի շուրջը, բերելով իրանց հետ մի խումբ վիրաւոր մերկ կանայք և օրիորդներ։ Մի և նոյն ժամանակ մի այլ խումբ բերեց աղամարդիկներին։

—Կրակը նետել դրանց, հրամայեց Հասանը— ցոյց տալով տղամարդիկներին։ Եւ իսկոյն անպատված կանանց, քոյրերի և աղջիկների աչքերի առաջ՝ բժբաղդ զոհերին մէկը միւսի ետևից նետեցին կրակի մէջ։

—Այժմ վերցրէք դրանց,—ցոյց տուեց Հասանը սարսափից ապշած կանանց։

Սկսվեց աննկարագրելի, զզվելի լկանք...

Պալէօլօգի տունը բաղկացած էր տասը մեծ սենեակներից, դրանցից հինգը վիրաւորվածներին էին յատկացրված։

Մտնելով տունը, Բէշիրը ամենից առաջ անցաւ այն սենեակները, որոնք արիւնով էին ծածկված և ուր կուտակված էին յօշոտված դիակները։ Մտնելով միւս սենեակները, նա սկսեց խուզարկութիւնը։ Բայց լաւ զննելուց յետոյ ոչինչ չը գտան, բացի ոսկու չնչին գումարից և մի քանի թանգագին իրերից։

Բէշիրը յօնքերը կիտեց։

—Ո՞ւր են փողերը, կոպտութեամբ դարձաւ նա փանիային։

—Այստեղ պէտք է լինեն, պատասխանում էր վերջինս, գունատվելով։

—Տուր...

—Թագցրել են, շնչեց դաւաճանը։

Փաշան վայրկենական մտածմունքի մէջ ընկաւ։

—Բեր Պալէօլօգին, հրամայեց նա, նստելով դիվանի վրա։ Շուտով ներս բերին դժբաղդ պատանուն։

—Դու ունեցել ես ոսկու մեծ գումարներ, հարցրեց Բէշիրը։

—Այո, ունեցել եմ։

—Հապա ո՞ւր են։

—Նրանք պահվում էին իմ դաստիարակի մօտ, որին դուք սպանեցիք... Կարծեմ որ նա մի տեղ թագցրած պիտի լինի...

—Հա՛, չես ուզում ասել։

—Բէշիրի աչքերը կատաղած փայլեցին։

—Հարցրէք դրան, հրամայեց նա զինուորներին։ Դժբաղդի վրա կարկուտի նման թափվեցին հարվածները—ծեծում էին եաթաղաններով։ Նրա դէմքը և մարմինը ծածկվեց արիւնով։

—Կասե՞ս, ժամանակ առ ժամանակ արտասանում էր փաշան։

—Չը գիտեմ, հառաչելով գոռում էր նահատակը։

Վերջապէս, նա ընկաւ։ Տանջանքը շարունակվում էր։

—Ամա, արտասանեց Բէշիրը, նշանով դադարեցնելով ծեծը։ Բայց պատանին արդէն մեռած էր։

—Շա՛տ շուտ, գլուխը թափահարեց Բէշիրը։ Այժմ ո՞վ կասէ, փանիա։

—Իսկ այն մէկը, տէր, Ագրօնապուլօ՞ն։—Բէշիրը մի բոպէ մտածեց։

—Նա ուշքի եկե՞լ է։

—Եկել է, տէր։

—Ցեռո՛յ։

—Լալիս է...

—Ո՞րտեղ տեղաւորեցիր նրան։

—Ուր որ դու հրամայեցիր, տէր, հարեմի տանը։

—Գնա՛, գնանք։ Բէշիրը բարձրացաւ իր տեղից։ Մտնելով փանիայի ցոյց տուած տունը և կանգնելով այն սենեակի դրան առաջ, ուր բանտարկված էր օրիորդը, փաշան դարձաւ իր ուղեկիցներին և ասաց. «Այստեղ կացէք։ Չը մտնել, մինչև չը կանչեմ»։—Նա մտաւ սենեակը և դուռը փակեց իր ետևից։

Վէրան, կիսով չափ ուշքի գալով, նստած էր դիվանի վրա։ Տեսնելով մտնող Բէշիրին, նա վայրենի ճիչ արձակեց և վեր թռաւ տեղից...

Բէշիրը արագօրէն գրկեց օրիորդին և տապալեց դիվանի վրա։ Վայրենի աղաղակը թնդացրեց սենեակը...

Մի ժամից յետոյ փաշան դուրս եկաւ սենեակից։

—Չը խոստովանեց, ժպտալով ասեց նա իրան սպասողներին։ Բերէք ետևիցս։

Նա դուրս եկաւ տանից և նստեց բաց օդում, փռված կապերտի վրա։ Հրդեհի լոյսը այնպէս զօրեղ էր, որ կարծես ցերեկ լինէր։ Բերին համարեա անզգայ օրիորդին։

—Դու գիտե՞ս որտեղ է թագցրել Պալէօլօգը իր փողերը։

—Գաղան, դուրս թռաւ վարենի ճիչ տանջված օրիորդի բերանից։

Բէշիրը կատաղեց և, կանչելով փանիային, ինչ որ փսփսաց ականջին։ Վերջինս գնաց և մի բոպէից վերադարձաւ մի վիթխարի արաբի ուղեկցութեամբ, ձեռքին բռնած հաստ պարան։ Փանիան հրաման տուեց Վէրային բռնող թիւրքերին։ Մի ակնթարթում դժբաղդ օրիորդը գետին էր տապալված, զգեստը պոկված էր։ Սկսվեց տանջանքը...

—Բաւական է, հրամայեց, վերջապէս, Բէշիրը։ Արիւնոտ, մերկ օրիորդին բարձրացրին և կանգնեցրին։

—Գիտե՞ս։

Բայց լեզուն հրաժարվում էր նրան հնազանդվելուց։ Լայն բացված աչքերը սարսափի արտայայտութեամբ կանգ առան Բէշիրի դէմքին։ Այս հայեացքը խայթեց գաղանին։

—Չը գիտէ, մրթմրթաց նա ատամների միջից։

—Ինչ անել սրան, հարցրեց փանիան։

—Ի՞նչ անել։ փաշան խորասուզվեց մտածմունքի մէջ։

—Հասա՛ն, կանչեց նա։

Փաշային մօտեցաւ սպիտակամօրուս թիւրք վաճառականը, որ հետևում էր նրան արշաւանքի ժամանակ յատկապէս Կ. Պօլսի հարեմների համար գերուհիներ ձեռք բերելու նպատակով։

—Լա՞ւն է, հարցրեց Բէշիրը ցոյց տալով օրիորդին։

—Լաւն է, համաձայնվեց Հասանը։—Միայն դժուար թէ առողջանայ։

—Է՛հ, ինչու, առ, քեզ լինի։

—Նուիրո՞ւմ ես, տէր։

—Նուիրում եմ, իբրև առաջին փորձ։ Հասանը կռացաւ և խոնարհ գլուխ տուեց։

—

Թիւրքերի բարբարոսութիւնները, որոնց սահման չը կար, տևեցին մի ամբողջ շաբաթ։ Կղզին ամայացած էր և արիւնով ողողված։ Պատմութեան մէջ նման բան պատահած չէր։ Վեց օրվայ կոտորածից յետոյ Քիօսի հարիւր հազար բնակիչներից կենդանի մնացին միայն 900 մարդ. երեք հազար կին էլ ծախված էին Կ. Պօլսի և Տունիսի վաճառանոցներում։ Նոյն իսկ թիւրքաց կառավարութիւնը սարսափեց այդ անհաւատալի կոտորածից...

Նուպէ

հազարից աւել հրէայ ընտանիքներ, որոնք ունէին աւելի քան չորս հարիւր հազար արական սեռի մարդիկ:—Ergo... Հետաքրքիր է իմանալ, փաստասէր ճանաչող Ախօվ ինչու չէ յիշատակում և այն, որ Արշակ երկրորդ երեսուն տարի կռւեց պարսիկների դէմ: Պատճառն այն է, որ Ախօվի տոմսով հայոց թագաւորին չէ կարելի փոքր ի շատէ նշանաւոր քաջութիւն վերագրել...

Ուրեմն, պ. Ախօվ, ձեր դոնքիչօտութիւնը բոլորովին ապարդիւն է: Հայը իր անցեալի մասին ունի այն կարծիքը, ինչ թոյլ է տալիս նրա պատմութիւնը, որ հարիւր անգամ անցել է անխնայ քննադատութեան բովից և դեռ պիտի անցնի: Ջնջել այն, ինչ որ կայ, ինչ որ իրողութիւն է, չէ կարող դոնքիչօտութիւնը, եթէ նա օժտած լինի նոյն իսկ տենդային ցնցումներ արտադրող հայատեցութեամբ: Հայը գիտէ որ իր անցեալը ողբերի և արտասունքների մի անհունի պատմութիւն է: Բայց թէ նա ապրել է ինքնուրոյն կեանքով, թէ նա կրել է իր ազգային կոչումը պատւով, այդ ուրանալ կարող էք դուք, բայց ոչ պատմութիւնը:

Մի բան միայն անվիճելի է. Ախօվ հեղինակ է, և ով գիտէ, գուցէ նրա բրօշիւրը, որ 50 երեսից է բաղկացած, բաւական թւով 50 կօպէկներ բերէ և վարձատրէ գրողի քաջն ու քրտինքը, թէև չափազանց մեծ պատիժ է՝ մի մի կօպէկ տալ մի երես անհեթեթութիւն կարդալու համար:

Լ.

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Հինգշաբթի, ապրիլի 17-ին, ազնուականների թատրօնում, հայոց դերասանական խմբի մի մասը, մասնակցութեամբ օր. Խիթարեանի, ներկայացրեց «Ուրիէլ Ակօստա» յայտնի դրաման: Հետաքրքրութեան գլխաւոր առարկան պ. Օհանեանն էր, Ակօստայի դերում: Պարոնը մի ամիս առաջ դերը խաղացել է Գանձակում և ոգևորված այնտեղի աջողութեամբ՝ շտապեց ցոյց տալ իրան նոյն դերում Թիֆլիսի հասարակութեանը: Պէտք է նկատել, որ երիտասարդ դերասանը բաւական աշխատանք էր գործ դրել և ուսումնասիրել էր Ակօստային, բայց այնուամենայնիւ նրա խաղի մէջ շատ պակասութիւններ կային, պակասութիւններ, որոնք ապագայում կարող են ուղղվել, եթէ պ. Օհանեանը աւելի լաւ ուսումնասիրի փիլիսոփայ—Ակօստայի տիպը: Ցուդիթի դերը կատարում էր մեր համակրելի սիրող օր. Խիթարեանը, որը այդ գիշեր մեծ աջողութիւն ունեցաւ: Միւս դերակատարները չը փչացրին իրանց դերերը, թէև խաղում էին ոչ իրանց ամպլուային համապատասխան դերեր: Պ. Արաքսեանը — Մանասէ հարկաւոր էր համարել ձայնը փոխել, որ մեր կարծիքով աւելորդ էր: Պ. Սարգսեանը լաւ դը-Սիլվա էր. վատ չէր և պ. Մամիկոնեանը Սանտօսի դերում: Երկրորդական դերասաններից աւելի կանգ կառնենք երիտասարդ պ. Մելիք-Ցովսէփեանի վրա: Սովորութիւն է դարձել խօսել գլխաւոր դերակատարների մասին և լռել կամ մի երկու խօսք ասել միայն երկրորդական դերակատարների մասին, որքան էլ նա լաւ լինի: Պ. Մելիք-Ցովսէփեանը այդ գիշեր խաղում էր ծերունի րաբունապետի տիպիկան դերը, բայց այնքան լաւ էր գրիմը, շարժուածքը, ընդհանուր տպաւորութիւնը, որ կարծէք խաղում էր մի փորձված դերասան: Միակ պակասութիւնը այն էր, որ խօսելիս շտապում էր: Վերջացնելով, պէտք է նկատենք, որ «Ուրիէլ-Ակօստայի» ամբողջ տպաւորութիւնը այնքան էլ լաւ չէր. մանաւանդ աչքի էր ընկնում մարդկանց պակասութիւնը. ժողովրդի փոխարէն երկու մարդ էր դուրս գալիս: Այդպիսի պիէսների աջողութեան գլխաւոր պայմաններից մէկն էլ բեմի չքեղութիւնն է: Թատրօնում բաւական մեծ բազմութիւն կար:

Ալ. Մուրադբէգեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն)

Թիֆլիս, ապրիլի 8-ին

Ես և ինձ նման հնացած և ծերացած գրողներս մեր գլխի մազի չափով վէրքեր ենք ստացել, և եթէ այսու ամենայնիւ կարողացել ենք ապրել, այդ միայն մեր պինդ ճակատ ունենալուցն է եղել: Բայց քանի-քանի գրականագէտներ վաղաժամ թողել են այս աշխարհը, երգելով վերջին երգը. «Ազնիւ ընկեր մեռանում եմ, չը գնահատված ոչ ոքից»... Այո, գրչով էլ կարելի է մարդ սպանել, կաթուածահար անել, խելագարութեան հասցնել, մանաւանդ քնքոյշ սրտի տէր գրողին, ջղային, դիւրազգաց, դիւրագրգիռ, յափշտակվող և երևակայութեան ենթակայ գրողին: Խոստովանում եմ հրապարակաւ, որ շատ անգամ մի մազ է մնացել, որ խելագարվեմ, ենթարկվելով անազնիւ և տմարդի յարձակմունքների աչքակապ խմբագիրներից, գող գրաշարչիներից, խմբագրական վարձկան, վայրահաչ և սնակալեզ շներից: Ի հարկէ, ինքս էլ պաշտպանվել եմ որքան կարողացել եմ, բայց մի տէրտէր ինչ կարող է անել, երբ հազարաւոր մոլլաների մէջ լինի ընկած: Իմ բարեկամ բըժիշկներից մէկը՝ լաւ իմանալով թէ այդ հարվածների տակ ինչ վիճակի մէջ կը լինի իմ հոգեկան դրութիւնը, շտապել էր գալ մօտս:—Հը՞, ինչպէս ես, ասաց:—«Ոչինչ, ասացի,—վտանգն անցաւ»: Ասել եմ ուզում, որ ասածներիս ճըշմարտութեան համար վկայ ունեմ և այդ վկան դեռ կենդանի է: Թերթեցէք մեր պարբերական թերթերը և դուք կը տեսնէք, որ նրանցում կռիւներ շատ կան, բայց այդ կռիւները խաւարի և տգիտութեան դէմ չեն մղված, մեր կեանքի վնասակար երևոյթների դէմ չեն եղած, այլ իրանք գրողներն են ամբարիշտ շների նման իրար ըռեխ կրծոտել:

Ահա այսպիսի տմարդի վարմունքներից ազատ մնալու համար՝ մեր երիտասարդ գրողները միտք են յղացել և արդէն գլուխ են բերել իրանց մէջ մի ընդհանուր կապ, մտերմութիւն, համերաշխութիւն, և այն էլ, ինչպէս ասացի, առանց մտաւոր դաւանանքի խտրութեան, հեռու մղելով իրանցից այն նեղսրտութիւնը, որ յատուկ է ամեն մի կուսակցութեան մոլեռանդ պաշտպանութեան, որով իրանցից դուրս մարդու հետ շփվելը մօլլայական սրբապղծութիւն են համարում և բացի իրանցից բոլոր մնացածներին «անհամակրելի տարր» և դժոխքի բաժին: Բոլոր գրողներս մտերմութիւն ունենալով իրար հետ, կարող ենք, առանց սրան նրան ստրկանալու՝ պահպանել մեր գաղափարի անկախութիւնը: Մենք չենք ծառայի այս և այն թերթի ներքին և յետին նպատակներին, գոնէ գիտակցութեամբ այդ չենք անի, այլ թերթը, որը կուզէ թող լինի, կը լինի մի միջոց, մեր խորին համոզմունքը, մեր անկեղծ զգացմունքը արտայայտելու համար: Մենք ոչ մի թերթ չենք կարող համարել «անանուն», քանի որ այդ թերթերը կարդում է այն ազգը, այն ժողովուրդը, որին մենք ծառայել ենք ուզում, որին մի բան ասել և հասկացնել ենք ուզում: Մտերիկ լինելով միմեանց, չարունակ կը շփվենք իրար հետ, մտքերի և աշխատութիւնների փոխանակութիւն կունենանք, որի օգտակարութիւնն ակներև է:

Այս է ահա ձեր կարծած և չը ստուգած միութիւնը, որ առ այժմ դեռ մի մանանեխի հատիկ է, բայց յոյս կայ, որ կաճի և ազգային գրականութեան սրբութիւնը, մաքրութիւնը և կանոնաւոր բարգաւաճումը իր հովանաւորութեան տակ կառնէ և կը պաշտպանէ նրան այն անտեղի և անտակտ յարձակմունքներից, որ իրանց թոյլ տուին անել Հրատարակչական ընկերութեան վարիչների անդամները:

Դ. Աղայեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն)

Երևան, մարտի 24-ին

Այդքան սուտ ասել և աչքակապութիւն անել իմ յարգելի հակառակորդներին աջողվել է 44 տողի տարածութեան վրա: Դա էլ երևի հոգու հարստութեան նշան է: Այնուհետև մինչև վերջը հերքումը չէ փոխում իր բնաւորութիւնը, միայն մի քիչ ջրիկանում է և ստերը լողում են պղտոր ջրի մէջ: Ցոյց տանք այդ տարօրինակ ա ր ք ի պ ե լ ա գ ի ամենախոշոր կղզիները:

Ա չ ք ա կ ա պ ո ւ թ ի ւ ն: Թուանշանների առաջապահ և վերջապահ գնդերի մէջ մեր գրականական երկուորեակները զետեղել են այսպիսի մի թանկագին գանձ—«...Վարչութիւնը իր տրամադրութեան տակ ունեցել է 7000 ր. չափ գումար, որի դէմ պարահանդէսի 1615 ր. կարծում ենք աննշան է» (№ 20): Փ ա ս տ: Բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնը մի քանի ամսվայ ընթացքում (մինչև 1897 թ. յունվարի 1-ը) հաւաքել է յօգուտ գաղթականների ընդամենը մօտ 160 ր: Եւ ահա այդ վարչութիւնը աննշան է անուանում 1615 ր. գումարը, որ հաւաքել են երեկոյթ կազմողները մի քանի շաբթվայ ընթացքում: Risum teneatis, amici!

Ս ո ւ տ: Իմ ազնիւ հակառակորդները հաւատացնում են ընթերցողներին, որ ես դեկտեմբերի 22-ին բ ա ղ դ ս փ ո ր ձ ե լ ո վ բ ո լ ո ր պ ա շ տ օ ն ն ե ր ո ւ մ, քուէարկվեցի, բայց սևացայ, և վերջացնում են. «Այնուհետև փորձեց ընտրվել քննիչ յանձնաժողովի անդամ, որի համար հրապարակով ցանկութիւն յայտնեց. այդ ժամանակ էլ 22 ձայնից ստացաւ 7 ձայն: Ահա որտեղ է սևանալը» (№ 20): Փ ա ս տ: Ես ոչ մի պաշտօնի համար չեմ քուէարկվել. ամեն անգամ հրաժարվել եմ. իսկ քննիչ յանձնաժողովի անդամ ընտրվելու ոչ միայն ցանկութիւն չեմ յայտնել, այլ ընդհակառակը, երբ վարչութեան անդամ Միրական Տէր-Մարտիրոսեանը առաջարկեց միաձայն ընտրել ինձ այդ յանձնաժողովի անդամ, որպէսզի ես անձամբ համոզվեմ, որ վարչութիւնը ունի ապացուցագրեր իր արած բոլոր ծախսերի համար, ես վերկացայ և հ ր ա պ ա ր ա կ ա ւ հ ր ա ժ ա ր վ ե ց ի միաձայն ընտրվելու պատւից և ն ո յ ն ի ս կ ք ո ւ է ա ր կ վ ե լ ո ւ ց, պատճառաբանելով հրաժարվելս ժամանակիս սղութեամբ և, հաւատացնելով պ. Տէր-Մարտիրոսեանին, որ ես վարչութեան արած ծախսերի ճշգութեան վերաբերմամբ ոչ մի կասկած չունեմ (այն մըտքով, ինչ մտքով որ ակնարկում էր պարոնը):

Ա չ ք ա կ ա պ ո ւ թ ի ւ ն: «Վարչութիւնը պարտական է գործադրելու աշակերտների վրա նըրանց յատկացրած գումարը այնպէս, ինչպէս ինքը խելացի կը համարի» (№ 23): Վարչութիւնը պարտական էր գործադրել թեմական դպրանոցի աշակերտներին յատկացրած գումարը այնպէս, ինչպէս վճռել էր ընդհանուր ժողովը, իսկ ընդհանուր ժողովը քննելով պ. Գ. Անտօնեանի առաջարկութիւնը՝ թեմական դպրանոցի աշակերտներին յատկացրած գումարը յանձնել հոգաբարձութեան ի գործադրութիւն, որոշել էր (տես արձանագրութիւն յունվարի 14-ի ժողովի), որ Բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնը դպրանոցի աշակերտներին յատկացրած գումարը գործադրի, նախապէս ստանալով դպրանոցի վարչութիւնից չքաւոր աշակերտների ցուցակը, որի մէջ չէ կարող փոփոխութիւն մտցնել առանց դպրանոցի վարչութեան համաձայնութեան *): Ես եմ եղել ժողովի նախագահը թէ այն ժամանակ, երբ պ. Անտօնեան արել է իր առաջարկութիւնը և թէ այն ժամանակ, երբ քննվել է այդ առաջարկութիւնը. թէ ես, թէ ինքը պ. Անտօնեանը և թէ ժողովի քարտուղար պ. Մ. Ճաճիկեանը յիշում ենք, ինչպէս յիշում են անշուշտ և բոլոր այն անդամները, որոնք ներկայ էին այդ ժողովներին, որ պ. Անտօնեանի առաջարկութիւնը վերաբերում էր այն գումարին, որով ամեն տարի հագուստ էր առնվում չքաւոր աշակերտների համար և այն ցուցակին, որի համաձայն պէտք է բաժանվէին այդ հագուստները: Վերջապէս արձանագրութեան մէջ ցուցակ բառի կողքին դրած է «ինչպէս վերջին տարիներս անում էր,» իսկ վերջին տարիներս վարչութիւնը ստացել է դպրանոցից հագուստ ստացողների ցուցակը: Պարզ է ուրեմն, որ վարչութիւնը պարտազանց է գտնվել, նախ՝ ամենևին հագուստ չառնելով չքաւոր աշակերտների համար, և երկրորդ, գործադրելով այդ գումարը առանց դպրանոցի վարչութեան գիտութեան և համաձայնութեան, թէև երբ մարտի 16-ի ժողովում պ. Ճաճիկեան չեշտեց այդ հանգամանքը, պ. Տէր-Մարտիրոսեան այնքան միամիտ և այնքան քիչ ամաչող գտնվեց, որ համարձակ յայտնեց, թէ աշակերտներին յատկացրած նպաստը գործադրել են, եթէ ոչ հոգաբարձութեան և տեսչի, գոնէ տեսչի գիտութեամբ, որի համար իբրև ապացոյց, ասաց պ. Տէր-Մարտիրոսեանը, վարչութիւնս, ձեռքի տակ ունի մի շարք չքաւորութեան վկայականներ №№ 1, 2, 3, 4, 5 և այլն՝ ստորագրած պ. տեսչի ձեռքով»: Աւելորդ եմ համարում նկատել, որ տեսչի տուած չքաւորութեան վկայականը Բարեգ. ընկերութիւնից կամ մի ուրիշ տեղից նիւթական օգնութիւն ստանալու համար այն չէ, ինչ որ դպրանոցի վարչութեան (ուսուցչական և հոգաբարձական ժողովների) կազմած ցուցակը հագուստ ստանալու համար. բայց ինչ անուն կը տաք պ. Տէր-Մարտիրոսեանի վարմունքին, եթէ ձեզ ասեմ, ընթերցող, որ նա վարչութեան անցեալ տարվայ արած ծախսերը արդարացնելու համար ընդհանուր ժողովում բարձրաձայն և իմ ներկայութեամբ յիշատակում է այն վկայականները, որ ես տուել եմ չքաւոր աշակերտներին այս տարվայ յունվարի 12-ից սկսած: Այդ փաստը միայն բաւական է գաղափար տալու, թէ ինչ միջոցների կարող է դիմել պ. Ս. Տէր-Մարտիրոսեան վէճի ժամանակ:

Տ. Յովհաննիսեան

(Վերջը միւս անգամ)

*) Մարտի 23-ի ընդհանուր ժողովը միաձայն վըճռեց, որ վարչութիւնը ժողովի այդ վճիռը կատարել է անկանոն կերպով:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, ապրիլի 16-ին

Խնդրում եմ «Մշակի» մէջ տեղ տալ իմ հետևեալ նամակին:

Երեքշաբթի, ապրիլի 15-ին, երեկոյեան, Ց. Հախվերդեանի հոգեհանգստին, ես ներկայ եղայ հետևեալ տեսարանին: Հոգեհանգիստը վերջանալուց յետոյ Թիֆլիսի թեմի առաջնորդ արքեպիսկոպոս Սուրէնեանց, բազմաթիւ հասարակութեան և մօտ տասն քահանաների ներկայութեամբ, դիմելով Խարազեան քահանային և մատնացոյց լինելով մի ուրիշ քահանայի վրա, բարձր և բարկացած ձայնով ասաց. «Ինչու էք դուք հրաւիրել մի այսպիսի մարդու. նրան ոչ մի տեղ չէ կարելի թոյլ տալ՝ ներս մտնելու, նա մերժում է աղքատ մարդու թաղել և վազում է հարուստ հանգուցեալի տունը, և այն էլ ուշանում է»: Յետոյ ուղղակի դիմելով յանցաւոր քահանային, աւելացրեց. «Ո՞վ է քեզ այստեղ խնդրել, ինչպէս համարձակվեցիր երևալ, անպիտան...» Ներկայ եղող հասարակութիւնը և տանտիրուհին սառած մնացին այս անսպասելի տեսարանից: Ապա ամենքը սկսեցին տրտունջ և դժգոհութիւն յայտնել այդպէս անժամանակ և անտեղի կերպով յայտնված յանդիմանութիւնների համար, որ տեղի ունեցաւ հանգուցեալի դագաղի առաջ, սգաւորների ներկայութեամբ:

Իւրաքանչիւրը մեղնից, անկասկած, վրդովված էր քահանայի անարժան և դատապարտելի վարմունքից և ցանկանում է, որ նա պատժված լինի: Բայց թոյլ եմ տալիս ինձ հարցնել, ինչու պէտք է հանգուցեալի տունը լինի այդ դատաստանի տեղը...

Պետրոս Ալիբէգեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, ապրիլի 18-ին

«Մշակ» լրագրի № 44-ի ներքին լուրերի բաժնում տպագրված էր, թէ մի գաղթական կին, որը 5 րուբլի օգնութիւն էր ստացել Բարեգործական ընկերութիւնից, դիմում է Մ ո ղ ն ո ւ քահանաներից մինին և խնդրում է մկրտելու իր նորածին երեխային. քահանան պահանջում է նրանից երեք րուբլի և մինչև չէ ստանում, չէ մկրտում երեխային:

Իբրև միաբան Մողնու ս. Գէորգ եկեղեցու, անհրաժեշտ եմ համարում յայտնելու «Մշակի» յարգելի ընթերցողներին, որ յիշեալ գաղթական կնոջ երեխան մկրտող Մողնու քահանան ե ս չ ե մ: Տեղի ունեցող ցաւալի իրողութիւնը ճշգելու համար, խնդրեմ երկտողս հրատարակէք «Մշակի» համարներից մինում:

Միաբան Մողնու՝ Սահակ քահ. Սահակեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է 6 երեսից:

Մեզ հաղորդում են, որ եղբ. Միրզոյեանների և ընկ. նաւթարդիւնագործական և առևտրական ընկերութիւնը հետևեալ նուէրներն է արել. 1) Թիւրքիայից փախած հայ գաղթականների օգտին—4000 րուբլի. 2) Հայոց Բարեգործական ընկերութեան 800 րուբլի. 3) Հայուհեաց Բարեգործական ընկերութեան 300 ր. 4) Թիֆլիսի հայոց Հրատարակչական ընկերութեան 300 ր. 5) Թիֆլիսի գիշերային ապաստարանին 400 րուբլի: Գաղթականների օգտին նուիրված 4000

ր. գումարը արդէն յանձնված է կառավարչապետի գլուխատանը։

—

Լսում ենք, որ ներկայ ապրիլի վերջին կամ մայիսի սկիզբներին մտադրութիւն կայ Ախալքալաքում սարքել գութանների մի փոքր մրցահանդէս, որի նպատակն է մի կողմից որոշել թէ գութանների որ տեսակն է աւելի յարմար Ախալքալաքի շրջակայքի համար, միւս կողմից ծանօթացնել տեղական ժողովրդին կատարելագործված գործիքների հետ։

—

Մի տիկին, Սօնա Շաքարեան անունով, երէկ մտնելով մեր խմբագրատունը, խնդրեց հրատարակել հետևեալը. «Ես ապրում եմ Զուգուլբեթում, Սարաջեանի տանը, որտեղ ապրում էր և մի աղքատ կին՝ Նատալիա Օհանէսեան անունով, Մէյդանի ս. Գէորգ եկեղեցու ծխական։ Ապրիլի 10-ին, աւագ-հինգշաբթի օրը, այդ կինը վախճանվեց։ Տեսնելով, որ անտէր է, ես դիմեցի նրա ծխական քահանայ տէր-Գարեգինին, խնդրելով որ գնայ և թաղի ննջեցեալին. սակայն, չը նայելով իմ բազմապատիկ դիմումներին և թախանձանքին, քահանան չեկաւ, ննջեցեալը մնաց ընկած տանը մինչև ապրիլի 17-ը, հինգշաբթի, ամբողջ 8 օր, երբ, վերջապէս, Զուգուլբէթի Աստուածածնի եկեղեցու քահանայ տէր-Սարգիսը, յարգելով խնդիրքս՝ եկաւ և թաղեց։ Տէր-Գարեգինի չը գալու պատճառն այն էր, որ ննջեցեալը աղքատ էր և թաղման վարձ չը պէտք է ստանար ոչ ոքից։» Հրատարակելով այս տգեղ փաստը, մենք նորից հարց ենք տալիս. արդեօք հոգևոր իշխանութիւնը պէտք է վերջապէս վերջ դնի այդ տեսակ խայտառակութիւններին, թէ ոչ։

—

Հայոց Բարեգործական ընկերութեան խորհուրդը խնդրում է մեզ տպագրել հետևեալը. «Ջատկի տօների առիթով խորհուրդս ստացել է ի նպաստ տառապեալների նուէրներ հետևեալ անձերից. Կ. Քոչարեանից 5 ր., մի ոմնից —10 ր., Ս. Մէլիք-Ադամեանից—5 ր., Ծովիանեան մանուկներից—25 ր., Մարգարեանից 20 ր., Յովսէփ քահանայ Տէր-Պետրոսեանից—3 ր., տիկին Գասպարեանից—10 ր., տիկին Մ—2 ր., Գուրգէնովից—1 պուդ շաքար, 1 ֆունտ թէյ և 12 ֆունտ սապոն։ Խորհուրդը յայտնում է իր շնորհակալութիւնը նուիրատուներին»։

—

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը, ուղղելով Թիֆլիս քաղաքի ընտրողական ցուցակները, նահանգապետի ցուցմունքի համաձայն, խմբագրել է վերջնականապէս այդ ցուցակները և ապրիլի 18-ից սկսած սկսել է բաժանել ցանկացողներին։ Այդ ցուցակի համաձայն էլ պէտք է կատարվեն քաղաքային ձայնաւորների ընտրութիւնները 1897—1901 թ. համար։ Ձայնաւորների ընտրութիւնը, ինչպէս յայտնի է, նշանակված է մայիսի 18-ին։

—

Մեզ հաղորդում են, որ երկրագործութեան մինիստրութիւնը որոշել է մի տարի ես շարունակել ֆիլօկսերիայի դէմ արմատական եղանակով կռիւ մղել Գօրու գաւառում։ Այդ հարցը մեծ վէճերի առարկայ եղաւ անցեալ տարի ֆիլօկսերային կօմիտէտում։ Անդամների մի մասը այն կարծիքի էր, թէ չարժէ փող ծախսել՝ կանգնեցնելու այդ հիւանդութիւնը, որ մեծ ուժով առաջ է գնում անդադար, այլ աւելի նպատակայարմար է մշակել միջոցներ՝ թուլացնելու նրա վնասակար ազդեցութիւնը։ Սակայն մինիստրութիւնը աւելի լաւ դատեց մի տարի ես մաքրել առաջվայ եղանակով։

—

Երկրագործութեան մինիստր Երմօլօվ առաջիկայ ամառ պէտք է այցելի Սև ծովի արևելեան ափերը տեղնուտեղը ծանօթանալու համար երկրագործական փորձնական կայարանների և Չերնօմորեան նահանգի նոր կազմվող կալուածական վարչութեան հետ։

—

ՍԱՄԱՐԿԱՆԴԻՑ մեզ գրում են. «Մեր երկաթուղու գծի կառուցումը, Սամարկանդից մինչև Տաշկէնտ, պէտք է վերջանայ 1898 թւին։ Հասարակ բանւորները մեծ մասամբ պարսիկներ, լէզգիներ, սարտեր և Ռուսաստանից եկած ռուսներ են, իսկ քարտաշները՝ կամուրջներ և տներ շինելու համար, բոլորը ղարաբաղցի հայերն են, և եթէ դրանք չը լինէին, երկաթուղու վարչութիւնը մեծ դժուարութիւնների կը հանդիպէր»։

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են ապրիլի 10-ից. «Այսօր, կարճատև հիւանդութիւնից յետոյ, մեր քաղաքում վախճանվեց գեներալ մայոր Ալեքսանդր Մուսխելօվ։ Մարմինը կը տանվի Ախալցխա։»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԴԱՇՏԻՑ

(Հեռագիրներ մայրաքաղաքի լրագիրներից)

—

Վ ի է նն ա, 11 ապրիլի։ «Fremdenblatt» հաղորդում է. «Աթէնքում մեծ ոգևորութիւն է տիրում Էպիրում կատարված յաղթութիւնների պատճառով։ Ընդդիմադիր կուսակցութեան պարագլուխ Րալլի գնաց Լարիսա, իբրև կամաւոր։ Թիւրքերը պատրաստվում են յանձնել Պրէվէզը։ Յոյները յոյս ունեն առանց դժուարութեան առնել Պէնդէ-Պիգադեա ամրոցը։

Ա թ է ն ք, 11 ապրիլի։ Այսօր Թէսալիայում կռիւ տեղի ունեցաւ Մատիի մօտ։ Է պ ի ր ո ս ո ւ մ յունաց զօրքը գրաւեց Կումուցադէս և խուզարկութիւններ կատարեց մինչև Պէնդէ-Պեգադիա։ Արևմտեան նաւատորմը այրեց երէկ Մուրտօն և ոչնչացրեց այսօր Սէն-Կարանտ, որտեղ գտնվում էր թիւրքաց զօրքի պաշարի և ռազմամթերքի պահեստը։ Ա ր և ե լ ե ա ն նաւատորմը ռմբակոծեց այսօր Լիպտօխօրեօնը։

Վ ի է ն ն ա, 11 ապրիլի։ Թագաժառանգը անձամբ մասնակցում էր կուին, Մատիի մօտ։ Գարիբալդի եղբայրները, իրանց որդոց և աներձագի հետ ուղևորվեցին Յունաստան։

Պ ա ր ի զ, 12 ապրիլի։ Յունաց յաղթութեան լուրերը հաստատվում են և շատ կատաղեցնում են այն լրագիրներին, որոնք բարեկամ են Թիւրքիային։ «Figaro» լրագիրը հաւատացնում է, որ թիւրքաց բանակի մէջ գործում են և գերմանացի օֆիցերներ (ի մեծ նախատինք քաղաքակիրթ Գերմանիայի)։ Բելգիական «Expresse» ամսագիրը ուղղակի մեղադրում է Գերմանիային, ասելով, որ նա է դրդել Թիւրքիային դէպի պատերազմ։

Վ ի է ն ն ա, 12 ապրիլի։ Օսման-փաշային թիւրքաց բանակի հրամանատար նշանակելը բացատրում են նրանով, որ Բ. Դուռը չէր կամենում համեմատաբար երիտասարդ Էդհէմ-փաշային անսահման իրաւունքներ տալ։—Այդ հեռագրին կարող ենք աւելացնել մեր կողմից հետևեալը. Օսման-փաշան նշանակվեց հրամանատար այն ժամանակ, երբ լուրեր հասան, թէ յոյները յաղթում են թիւրքերին։ Եւ այն ժամանակ, երբ Ղազի-Օսմանը ճանապարհ էր ընկնում Կ. Պօլսից, լուրեր եկան, որ յաղթութիւնը թիւրքերի կողմն է։ Այն ժամանակ սուլթանը, ըստ սովորականին, փոխեց վճիռը, և նշանակեց Օսմանին ընդհանուր-վերատեսուչ, յանձնարարելով նրան նախ շնորհակալութիւն յայտնել Էդհէմ-փաշային, և ապա նրա հետ միասին կազմել պատերազմի ծրագիրները։

Լ օ ն դ օ ն, 12 ապրիլի։ Իզզէդ-բէյ նորից դարձաւ սուլթանի սիրելի։ (Ուրեմն այդ ավանտիւրիստը նորից պիտի ղեկավարի սուլթանի գործունէութիւնը)։ «Standard» լրագիրը հաղորդում է, որ զէնքի կանչված թիւրքաց զօրքի թիւը այժմ հասնում է 357 հազարի։ Թիւրքաց կառավարութիւնը մտադիր է նոր փոխառութիւն անել։

ԷՕՄԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԲՈՂՈՔԸ

—

Կրետէի Ամարիօն, Այ-Վասիլի և Սֆակիա թեմերի անունով, Սֆակիայի եպիսկոպոս Էօմէնը հետևեալ բողոքն է ներկայացրել եւրոպական ծովապետներին։

«Պ ա ր ո ն ծ ո վ ա պ ե տ ն ե ր.

«Ձեր յայտարարութեան մէջ դուք հրատարակում էք, որ ձեր ներկայութեան միակ նպատակն է երկիրը խ ա ղ ա ղ ա ց ն ե լ և այնտեղ կարգ ու հանգստութիւն հաստատել, մինչև որ մեծ պետութիւնների ընդհանուր համաձայնութիւնը մի յ ա ր մ ա ր լ ու ծ ու մ գտնի կրետական հարցի համար։

«Բայց այդ յայտարարութիւնը, պարոն ծովապետներ, չէ կարող հանգստացնել ոչ ոքի, որովհետև անցեալը մեզ սովորեցնում է կասկածանքով վերաբերվել խոստումներին և երաշխաւորութիւններին։ Գալով այդ հաշտարար յ ա ր մ ա ր լ ու ծ մ ա ն, նա, դժբաղդաբար, միշտ նպաստաւոր է միայն թիւրքերին, մեր ամարդի բռնակալներին, և երբէք քրիստոնեաներին, որոնք ջարդվում են և որոնց սպառնում են ջընջել։ Եւ կարծես թէ հերիք չեն թիւրքերը, դուք ես դարձել էք այդ կոտորածների մեղսակիցները։

«Հեշտ է ձեզ համար հասկանալ, պարոն ծովապետներ որ մեր թեմի և ամբողջ կղզու քրիստոնեաները ամենևին միտք չունեն հրաժարվել իրանց իրաւունքներից և նորից ենթարկվել մի գարշելի լուծի։ Նրանք աշխատում են ձեռք բերել ամեն տեսակ զոհաբերութիւնների գնով իրանց ազատութիւնը, իրանց միութիւնը մայր-հայրենիքի, հելլենական թագաւորութեան հետ։ Այո, մենք գիտենք, որ մենք փոքր ենք և տկար, որ մենք պաշարված ենք ձեր խոշոր նաւերով, մենք հասկանում ենք, որ ձեր սպառնալիքները զուր խօսակցութիւններ չեն, որովհետև մենք արդէն ճաշակել ենք ձեր գնդակների դառն ազդեցութիւնը, այն գնդակների, որոնք այնքան ճարպիկութեամբ և չափազանց յանդգնութեամբ դուք գցում էք։ Մենք կրում ենք պաշարման ազդեցութիւնը, որը ուրիշ բոլոր վտանգների վրա աւելացնում է և սովամահ լինելու վտանգը։ Բայց չը նայելով այդ բոլորին, մենք նախամեծար ենք համարում կ ո տ ո ր ե ա լ ջ ն ջ ու մ ը, քան ն ո ր ս տ ր կ ու թ ի ւ ն ը։

«Վերջացնելով, դուք հրաւիրում էք, պարոն ծովապետներ, կրետական ժողովուրդը, հնազանդվել յանուն մ ա ր դ կ ու թ ե ա ն։ Բայց այդ տարաբախտ ժողովուրդը հօ կռիւ չէ յայտնել մարդկութեան. նա նոյն իսկ հետամուտ չէ վընասել թիւրքերին կամ ում և իցէ։ Նա միայն պարզապէս խնդրում է իր ազատութիւնը, ոչ միայն իր համար, այլ և թիւրքերի համար։ Նա չէ ուզում սպրկացնել իր տէրերին, նա ցանկանում է ջերմ կերպով բաժանել կրետէի թիւրքերի հետ ազատութեան բարիքը»։

Լամբի և Սֆակիայի եպիսկոպոս՝ Է օ մ է ն
1897, ապրիլ 2
Ս. Հոգու վանքը

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Մի քանի լրագիրներ հաղորդում են, որ պ. Նելիդօվ ուղարկել է Էպիրոսում և Մակեդօնիայում գտնվող ռուսաց հիւպատոսներին մի շըրջաբերական, որի մէջ առաջարկում է նրանց բացատրել տեղացի քրիստոնեաներին, որ այժմեան հանգամանքներում նրանք պիտի զգոյշ լինեն և չենթարկվեն այն ներշնչումներին, որոնք կարող են նրանց համար տխուր հետևանքներ ունենալ։ Շրջաբերականում հաղորդվում է նոյնպէս, որ սուլթանը տուել է պաշտօնական խոստում մտցնել ռէֆօրմներ, որոնց նպատակն է իր քրիստոնեայ հպատակների բարօրութիւնը, և հրամայում է հիւպատոսներին գործ դնել իրանց ամբողջ ազդեցութիւնը եպիսկոպոսների վրա, որ սրանք իրանց կողմից ամեն ջանք գործ դընեն պահպանելու իրանց հօտը կործանարար խըռովութիւններից։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բէյրութի գործակալութիւնը ապրիլի 16-ից հեռագրում է Աթէնքից, թէ Ռուսանողական ընկերութիւնը ստացաւ Հէյդըլբերգից հետևեալ հեռագիրը. «Եւրոպայի հայ ուսանողները, որոնք ժողովված են Հէյդըլբերգում, յայտնում են իրանց խորին համակրութիւնը այն գործին, որ դուք պաշտպանում էք։ Կեցցէ միշտ ազատութիւնը»։

*
* *

Ֆրանսիական նշանաւոր կրիտիկոս Ժիւլ Լեմետր գետեղել է «Figaro» լրագրի ապրիլի 15-ի համարում մի յօդուած, որ այս անգամ վերաբերում է ոչ թէ թատրոնին և գեղարուեստին, այլ արևելեան խնդրին։ Նա հաւանում է ֆրանսիական կառավարութեան ներկայ քաղաքականութիւնը, համարելով դրան այժմեան հանգամանքների մէջ խելացի։ Լեմետր չէ թագցնում, որ Ֆրանսիան ուրիշ կերպ կը վարվէր, եթէ 1870-ի պատերազմի հետևանքները տեղի չունենային։ Լեմետր զգում է, որ ֆրանսիացին չէ կատարում իր վաղուցվայ ազատարար և հովանաւորող դերը և որ նա չէ գործում ինքնաբերաբար. բայց նա սպասում է լաւ հետևանքների Ֆրանսիայի կապած դաշնակցութիւնից։ «Daily News» լրագրի թղթակիցը առաջ բերելով Լեմետրի յօդուածից կտորներ, ասում է. «1870-ի դժբաղդութիւնները ծանր ապաւորութիւն են թողել ֆրանսիացու վրա և փոխել են նրա բնաւորութեան սովորական արտայայտութիւնը։ Ֆրանսիացի լինելը այլ ևս հրապուրիչ չէ, ինչպէս առաջ։ Եթէ ցանկանայինք առաջ տանել Լեմետրի դատողութիւնները մինչև վերջ, կարող էինք ասել, որ եթէ Նապօլէօն III հաղթութիւն կայացրած լինէր Գերմանիայի հետ կեօնիգսբերգում, ինչպէս նա ենթադրում էր, այժմ Հայաստանը մի պետութիւն կը լինէր և Կրետէն միացրած Յունաստանին։»

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԲԵՄԻՑ

ԼՕՆԴՕՆ, 16 ապրիլի։ Համայնքների ժողովում Կէրզօն հաղորդում է, որ Կրետէից թիւրքաց զօրքերի հեռանալու վերաբերմամբ պետութիւնների մէջ ոչ մի վճիռ չէ կայացել։ Գրաւել Յունաստանի մի մասը և չէզոք յայտնել նրան, մտադրութիւն չունէին պետութիւնները։ Ադմիրալները շատ լաւ գիտեն զինուորական կորդօնի մասին։ Պետութիւնները ցանկանում էին, որ կղզին չէզոք մնար, բայց քրիստոնեաները անդադար յարձակումների ենթարկեցին այն դիրքերը, որոնք գտնվում էին քաղաքների մօտ միջազգային զօրքերի ձեռքում։ Այդ թէ ինչի համար անհրաժեշտ դարձաւ պաշտպանել թէ զօրքերը և թէ ազգաբնակութիւնը։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 16 ապրիլի։ Պաշտօնական տեղեկութիւնների համեմատ, Լարիսայի և շրջակաների յոյն ազգաբնակութիւնը փախաւ, բայց յոյս ունեն, որ հրատարակած շրջաբերականի շնորհիւ յետ կը վերադառնայ։ Լարիսայի մահմեդական թաղի մի մասը ամբողջապէս այրվեց։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 17 ապրիլի։ «Իգդամի» հեռագրի մէջ հաղորդվում է, որ յունական զօրքերը և ազգաբնակութեան մեծ մասը հեռացան Տրիկալայից և Վօլօից, ուր արդէն ժամանեց թիւրքաց հեծելազօրքը։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 17 ապրիլի։ Թիւրքաց աղբիւրից ստացված տեղեկութիւնների համեմատ, Վասօսի զօրքերի մէջ նկատվում է դիսցիպլինայի անկում. նրանց և ապստամբների մէջ տարաձայնութիւններ են ծագում։

ՊԱՐԻԶ, 17 ապրիլի։ Տուլօնից հաղորդում են, որ Կրետէ են ուղարկվել հետևակ զօրքեր և արտիլէրիա։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 18 ապրիլի։ Տեղի ունեցաւ դեսպանների խորհրդակցութիւն։ Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և Անգլիան յանձն առան պաշտպանել ուղղափառ յոյն հպատակներին Կ. Պօլսում և գաւառներում։

Սերբիայի դեսպանը չը ստանալով գոհացուցիչ պատասխան մակեդօնական դպրոցների և Ուսկիւբի միտրօպօլիտ Ամբրօսիոսի անմիջական աքսորման մասին, ուղևորվեց Բելգրադ։ Նոյն օրը Բ. Դուռը յայտարարեց սերբերին, որ սուլթանական իրադէով դպրոցական խնդիրը լուծվում է և Ամբրօսիոսը հեռացված է ադմինիստրատիվ հրամանով։

Ղազի Օսման-փաշան Սալօնիկում հիւանդ է։

ՎՕԼՕ, 18 ապրիլի։ Քաղաքը բոլորովին դատարկվել է։ Կանայքը և երեխաները տեղափոխված են նաւերի վրա։ Հիւպատոսարանները բարձրացրել են դրօշակները։ Նաւահանգստում գտնվում են իտալական և անգլիական զրահանաւերը։

ԱԹԷՆՔ, 18 ապրիլի։ Դէլիանիսը պատասխանելով մի թղթակցի, յայտնեց, որ մինիստրութիւնը չէ մտածում հրաժարվել. նա կը հեռանայ միայն այն դէպքում, երբ պատգամաւորների ժողովը յայտնի, որ զրկում է նրան վստահութիւնից։

ԼՕՆԴՕՆ, 18 ապրիլի։ «Daily Telegraph»-ին հեռագրում են Աթէնքից. «Թիւրքերը ուղարկեցին Վօլօ մի պատգամաւոր սպիտակ դրօշակով՝ խոստանալով, որ քաղաքի բնակիչներին ոչ մի վնաս չեն հասցնի»։

«Times» լրագրին հաղորդում են Լարիսայից, որ թագաժառանգ Կօնստանդինը քաղաքից հեռացաւ ամենից յետոյ։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 18 ապրիլի։ Այստեղ եկած «Լլօյդի նաւապետը հաղորդեց, թէ Դարդանէլում խորտակվեցին թիւրքաց երեք պատերազմական նաւեր և մէկ ականանաւ։ Պաշտօնապէս այդ տեղեկութիւնը չէ հաստատված։

«Սաբահ» լրագիրը յայտնում է, որ յոյները փախել են Տրիկալայից և թողել են Վայասլարում երկու թնդանօթ, որոնք տարվել են Լարիսա։

ԲԵՐԼԻՆ, 18 ապրիլի։ «Հիւս. գերմ. լրագիրը» հաղորդում է, որ յունաց թագաւորը ստորագրեց դեկրետ, որով թիւրքաց բոլոր հիւպատոսներից խլվում է նրանց հաստատութիւնը (exequatur)։

—

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 ապրիլի։ Երեկոյեան 7 ժամին, Ձմերային պալատի Նիկօլաեվսկի դահլիճում տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր ճաշ ի պատիւ աւստրիական կայսրի։ Թագաւոր կայսրը աւստրիական համազգեստ ունէր, իսկ աւստրիական կայսրը—ռուսական։ Երբ մօտ բերին շամպայնեայ գինի, Թագաւորը, բաժակը բարձրացնելով, դիմեց աւստրիական կայսրին հետևեալ խօսքերով. «Ես երջանիկ եմ նրանով, որ ձերդ մե-

ծութիւնը գտնվում է մեր մէջ և չեմ կարող չը յայտնել իմ երախտագիտութիւնը անկեղծ բարեկամութեան այդ նոր ապացոյցի համար, որ միացնում է Մեզ: Այդ բարեկամութիւնը ամրացրած է ընդհանուր հայեացքներով և սկզբունքներով, որոնց նպատակն է ապահովել խաղաղութեան բարիքները Մեր ժողովուրդների համար: Ձեր մեծութեանը յայտնի են այն սրտագին զգացմունքները, որ Ես տածում եմ դէպի ձեզ, և առանձին նշանակութիւնը, որ Ես տալիս եմ կատարեալ համերաշխութեանը Մեր մէջ՝ համնելու Մեր ցանկացած բարձր նպատակին: Ես խմում եմ ձեր մեծութեան, Նորին մեծութեան կայսրուհու և ամբողջ կայսերական տան կենացը:» Նուագախումբը կատարեց աւստրիական օրհներգը: Ի պատասխան Թագաւոր կայսրի խօսքերին, ինքնակալ հիւրը դիմեց Նորին Մեծութեանը հետևեալ խօսքերով. «Խորին կերպով զգացված Ձեր Մեծութեան ինձ ցոյց տուած սիրալիր և սրտագին ընդունելութեամբ, և ուշադրութեան այն բազմազան նշաններով, որ ցոյց էին տրվում ինձ այն վայրկեանից, երբ ես ոտք դրի Ձեր պետութեան սահմանները, ես առանձին բաւականութեամբ յայտնում եմ Ձեր Մեծութեանը իմ ջերմ և անկեղծ շնորհակալութիւնը: Ինձ ախորժելի է տեսնել այդ բանի մէջ մի նոր ապացոյց այն սերտ բարեկամութեան, որը Մեզ միացնում է և որը, հիմնված լինելով փոխադարձ վստահութեան և անկեղծութեան վրա, կազմում է Մեր ժողովուրդների համար խաղաղութեան և բարօրութեան հաստատուն գրաւական: Կատարելապէս նուիրված այդ գործի իրագործմանը, ես միշտ երջանիկ եմ այդ նպատակի համար յոյս դնել Ձեր Մեծութեան թանգագին գործակցութեան վրա և, համոզված Մեր ընդհանուր ջանքերով ապահոված աջողութեան մէջ, խմում եմ Ձեր Մեծութեան, Նորին Մեծութիւն Թագուհու կայսրուհու և ընտանիքի կենացը:»

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 ապրիլի: Ապրիլ 16-ին Մարիինսկի թատրօնում տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր ներկայացում ի պատիւ աւստրիական կայսրի. տրվեց «Քնած գեղեցկուհի» բալէտը:

ԲԱԳՈՒ, 17 ապրիլի: Ռօտշիլդի ֆօնտանները դադարեցին խփել: Հրդեհը վերջացաւ: Հանգցնելու ժամանակ 26 բանւորների տները մխացվեցին: Վնասը մօտաւորապէս 6 միլիօն պուդ նաւթ են հաշւում, չը հաշւելով այրված նաւթահորերը:

ՆԻՒ-ԵՕՐԿ, 17 ապրիլի: Ապրիլ 16-ին տեղի ունեցաւ Գրանտի արձանի հանդիսաւոր բացումը:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 ապրիլի: Ապրիլ 16-ին, ցերեկվայ 4 ժամին, պատերազմական գործողութիւնների բեմը, Յոնաստան, գնաց Կարմիր Խաչի ընկերութեան առաջին խումբը, բաղկացած մէկ վիրաբոյժից, երկու բժիշկներից, 20 գթութեան քոյրերից, մէկ ֆէլդշէրից և մէկ սանիտարից: Խումբը տանում է իր հետ իրեղէններ 50 անկողնու համար:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 18 ապրիլի: Ապրիլ 17-ին, ժամի 10-ին, երեկոյեան, Ֆրանց-Յօվսէփ կայսրը Էրցհերցոգ Օտտօնի հետ վերադարձաւ Վարշավայի երկաթուղով. գնացել էին կայարան ճանապարհ գցելու Թագաւոր կայսրը և Մեծ Իշխանները: Թագաւորների սրտագին հրաժեշտից յետոյ, աւստրիական կայսրը մտաւ վագօնը, և գնացքը շարժվեց:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՅՏՆՈՒՄ Է

—

ՄՕՍԿՎԱ. Լևոն Սարգսեան: Յօգուտ գաղթականների ուղարկած 396 րուբլի ստացանք: Ցուցակը կը տպագրվի՝ երբ հերթը հասնի: Գաղթականների նուիրատուութիւնների ցուցակը մենք կարող ենք տպագրել ամիսը մէկ կամ երկու անգամ միայն:

ԵԱԼՏԱ. Ց. Խաչատրեան: Ցանձնարարեցէք մէկին, որ անձամբ յետ վերցնի խմբագրատնից ձեր ուղարկած 3 րուբլին:

ԺԸՆԵՎ. Ս. Շխ. Ձեր առաջին թղթակցութիւնը լոյս տեսնել չէ կարող:

ԿԻԵՎ. Ն. Ս. Բարեհաճեցէք, խնդրում ենք, ուղարկել մեզ «Жизнь и Искусство» լրագրի այն համարները, որտեղ տպագրված կը լինեն թարգմանութիւնները:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁ

ՍՕՖԻԱ ԽԻՋԱՆԵԱՆ

Տեղափոխվեց Սերգիևսկայա փողոց, տ. № 1. (Սօլօլակում)

(№ 36) 3—3

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

ԲԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային գործածութեան համար)

ՍՄԲԱԿԱՅԻՆ ՁԷԹ, սմբակները պնդացնելու, կակղացնելու և սնացնելու համար: Նա պահպանում է սմբակները ճաքճքելուց և նպաստում է նրանց կանոնաւոր աճմանը: ԳԻՆԸ՝ 60 կ. և 1 ր.:

ԿԱՇՈՒԻ ՕԾԱՆԵԼԻՔ, կակղացնում է ամեն տեսակ կաշի, պահպանում է նրան խոնաւութիւնից և բորբոսումից, չինում է նրան անթափանցելի և ճկուն. այս օծանելիքը անփոխարինելի է որսորդական և ուրիշ կօշիկների, չուբլէտների, սանձերի, ձիի սարքի, չէմօդանների և ուրիշ կաշուէ առարկաների համար: ԳԻՆԸ՝ 75 կոպ.:

ԹԱՄԲԱՅԻՆ ՍԱՊՈՆ (յատկապէս սպիտակ կաշուց շինած թամբերի համար): Գործ է ածվում մեծ աջողութեամբ ամեն տեսակ սպիտակ և զանազան գոյների կաշի մաքրելու: ԳԻՆԸ՝ 1 ր. 25 կ.:

Ծախվում է դեղարարական և կաշեղէն ապրանքների խանութներում:

Գլխաւոր պահեստը Բարձրագոյն հաստատված՝ դեղատան ապրանքների կովկասեան ընկերութեան մէջ, Թիֆլիս և Բագու:

(№ 22) 29—50

Զգուշացրէք կեղծումներից

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

ԲՕՐՆՕ-ՏԻՄՕԼԵԱՆ ՍԱՊՕՆ

Գ. Ֆ. ԻՒՐԳԷՆՍ

Ոչնչացնում է պեպէնները, սևութիւնը, դեղին բծերը, պուզիկները և պուկները և ներգործում է աւելորդ քրտնելու դէմ: Խորհուրդ է տրվում ձեռք բերել, որպէս տուալէտային անուշահոտ սապօն, բարձր արժանաւորութեան:

ՈՍԿԷ ՄԷԴԱԼ 1893 թւի համար:

Կտորի գինը 50 կ., ½ կտորի 30 կ.:

Ծախվում է բոլոր ամենալաւ դեղագործական մագազիններում և դեղատներում:

Գլխաւոր պահեստը ամբողջ Ռուսաստանի համար Գ. Ֆ. Իւրգէնսի մօտ Մօսկվայում: Դէպօ, Թիֆլիսում, Ագմուրօվի մօտ, դեղագործական ապրանքների առևտրի կովկասեան ընկերութեան մէջ, Ծուրինօվի և Գրիմակի, պ.պ. Պօպօվների և Արիստակօվի մօտ:

(№ 11) 6—24

Մեծ Արժանաւորութեան

ՀՈՏԱՒԷՏ ՋՐԵՐ

"Պարսկական Եասաման"

Ծաղկահոտ Օ-դէ-կօլօն

„Պարսկական Եասաման"

Հոտաւէտ ջրեր „Պարսկական Եասաման"

Սապօն „Պարսկական Եասաման"

Պօմադա „Պարսկական Եասաման"

Ընկերութիւն

ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.

Պրէյս-կուրանտը ձրի:

(ա. 15,30) (№ 73) 9—9

ՄԱՍՍԱԺ

Բժիշկների ղեկավարութեան տակ, պարապում եմ զանազան հիւանդութիւնների բժշկելով, ՄԱՍՍԱԺՈՎ, և առողջական ԳԻՄՆԱՍՏԻԿԱՅՈՎ: Հիւանդների ընդունելութիւնը՝ 5½—6½ ժամը երեկոյեան: Աւչալեան փողոց, № 19:

32—147 ԳԷՈՐԳ ԽՈՍՐՈՎԵԱՆՑ

ՄՈՒՐՏԱԳ

Ունենալով մի քանի ազատ ժամեր, կամենում է նրանց գործադրել ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ դասերի համար: Նա ապահովում է ուղիղ արտասանութիւն: Եթէ չորս կամ աւելի անձինք ցանկանան միասին դաս վերցնել՝ նա կը վերցնի համեմատաբար փոքր վարձատրութիւն: Հասցէն՝ Բ. Մարտիրոսեանցի տան բակում, Ալէքսանդրեան այգու դիմաց: (№ 39) 4—5

Թարգմանվում է

ՍԵԲԱՍՏԻԱՆ ԿՆԵՅՊԻ

«МОЕ ЧУДЕСНОЕ ВОДОЛѢЧЕНIЕ»

Հեղինակութիւնը:

(№ 43) 2—2

ՄՕՍԿՎԱՅԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒԱՑ ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հ Ա Շ Ի Ւ

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՀԱՍԱՆ-ՋԱԼԱԼԵԱՆԻ ԿՏԱԿԱԾ ԴՐԱՄԱԳԼԽԻ ԱՌ 1896 Թ.

Մ Ո Ւ Տ Ք	տոկոսաբեր թղթեր	առ ձեռն դրամ
Կար ցմէկն յունվարի 1896 թ.	64,100 ր.	1,268 ր. 82 կ.
1896 թ. ընթացքում մուտք է եղել . .	3,400 »	3,307 » 68 »
	67,500 ր.	4,576 ր. 50 կ.
Ե Լ Ք		
Վճարված է՝ տոկոսաբեր թղթեր գնելու համար 3,372 ր. 81 կ., և 1895 թ. հաշիւը լրագիրներում տպագրելու համար 18 ր. 72 կ.		
Ընդամենը		3,391 ր. 53 կ.
Ցմէկն յունվարի 1897 թ. կայ առձեռն . . .	67,500 ր.	1,184 ր. 97 կ.

Ծանօթութիւն. Վերոյիշեալ 67,500 ր. տոկոսաբեր թղթերը կազմված են.—ամենասկիզբը կտակած 6½% մի արժէթղթից 25,000 ր. արժողութեամբ, որ գտնվում է պետական բանկի Թիֆլիսի բաժանմունքում և Մօսկվայի նահանգական գանձարանում գտնված հետևեալ արժէթղթերից.—1893 թ. 5-դ կարգի (ВЫПУСКЪ) ռուսաց 4% ոսկեայ փոխառութեան օբլիգացիաներից 500 ր. արժողութեամբ, պետական բէնտայի 4% վկայաթղթերից 39,800 ր. արժողութեամբ, Մօսկվա-Կազան երկաթուղու 4% օբլիգացիաներից 300 ր. արժողութեամբ, գիւղական հողային բանկի 4½% վկայաթղթերից 700 ր. արժողութեամբ, Մօսկվայի հողային բանկի 5% գրաւաթղթերից 400 ր. արժողութեամբ և հարաւ-արևմտեան երկաթուղու ակցիաներից 800 ր. արժողութեամբ, ընդամենը 42,500 ր.:

Հասան-Ջալալեան արքեպիսկոպոսի կտակած դրամագլուխը պէտք է աճի սկսած 1883 թ. 125 տարուայ ընթացքում մինչև 12 միլիօն ր., որից յետոյ պէտք է գործադրվի կտակողի անունով ուսումնարանական հաստատութիւններ և զանազան հիմնարկութիւններում ստիպենդիաներ հիմնելու համար:

Վերատեսուչ Լազարեան ճեմարանի արևելեան լեզուաց՝

1—2 (№ 45) Գէորգ Քանանեան

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՈՆ

Երեքշաբթի, ապրիլի 22-ին

Սիրողների մասնակցութեամբ

կայանալու է հայերէն ներկայացումն յօգուտ ՀԱՅՈՒՀԵԱՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Պիտի ներկայացնեն

ԱՐԻ ԲԱԺԱՆՎԵՆՔ

կոմ. Ալէքսանդրովի, թարգմանութիւն Զիգիանեանի

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Վօդեվիլ

Մասնակցողներն են—Ս. Արզութեան-Երկայնաբազուկ, Օ. Բաղինեան, Ն. Մէլիք-Փարսադանեան, Օ. Գօլուխանեան, Լ. Ծովիանեան, Ն. Էմինեան, պ.պ. Ց. Ազամիրզեան, Պ. Գօլուխանեան, Վ. Մամիկօնեան, Պ. Քալանթարեան-Արաքսեան, Ա. Մանգինեան, Պ. Փրիգոնեան, Գ. Խիզանեան: 2—3

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզօն, Սամսոն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, ապրիլ 30-ին (մայիսի 12) ՄԻՆԳՐԵԼԻ շոգենաւը, նաւապետ ՇԵԼՏ և այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ: Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից

Պակաս գներով: Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նաբէրէժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլդարեանին, Կոլիւբեակինսկայա հրապարակ: ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիոր Հերշինրօդերին: (№ 16) 9—20

ԿՕՆԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

որ հիմնված է մնանկ իվան Բօնավէնտուրօվիչ Տէլեաֆուսի գործերի համար, յայտարարում է, որ ինքն ծախում է կամաւոր գնով մինչև այս ապրիլ ամսի 18-ը վեց դատարկ հողաբաժիններ, իւրաքանչիւր հողաբաժինը 256 քառ. սաժէնից մինչև 318 քառ. սաժէն, և գտնվում է Մօլօկանսկայա փողոցի վրա, Աւճալեան ձիաքարշ երկաթուղու գծի վրա, երկաթուղու կայարանի մօտ, ուր առաջ կար Տէլիաֆուսի փայտեղէնի պահեստը: Իսկ այն հողաբաժինները, կամ որոնք չեն ծախվի մինչև ապրիլ 18-ը, հրապարակական աճուրդի կը դրվեն 1897 թւի ապրիլի 18-ին, ցերեկվայ 12 ժամին, կօնկուրսային վարչութեան մէջ, Նիկօլաեվսկայա փողոցի վրա, № 81 տան մէջ: Հողաբաժինները կարող են միացվել երկուսը և աւելի միասին, կօնկուրսային վարչութեան հետ համաձայնութիւն կայացնելով: (№ 42) 4—5

ՇԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՊՕՂՊԱՏԵԱՅ ԳԵՐԱՆՆԵՐ

Պօրտլանդիայի ցեմենտ

ԿՐԱԿԻՆ ԴԻՄԱՑՈՂ ԱՂԻՍ

և շինութեան ուրիշ մթերքներ վաճառվում են

ԻՆԺԻՆԵՐՆԵՐ ԵԱՐԱԼՕՎԻ ԵՒ ԱԼԻԽԱՆՕՎԻ

Գործարանի պահեստներում, ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, կայարանի մօտ: (№ 38) 4—5